

A86

3260p

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

Артюшина Марина Віталіївна

УДК 378.016:330.341.1

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ
ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ
ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

НБ НПУ

100098027

Київ – 2011

8037

НБ НПУ ім. М.П.Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий консультант - член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України **Андрущенко Віктор Петрович**, Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, ректор університету.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор **Гузій Наталія Василівна**, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, завідувач кафедри педагогічної творчості;

доктор педагогічних наук, професор **Дубасенюк Олександра Антонівна**, Житомирський державний університет імені Івана Франка, професор кафедри педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор **Даниленко Лідія Іванівна**.

Захист відбудеться 1 липня 2011 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотечі Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 30 травня 2011 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В.Д. Сиротюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасний світ – це світ постійних перетворень. Створюються і надходять у практику нові технології, засоби, що розширюють наші можливості і спричиняють нові зміни. Відбуваються інтенсивні процеси глобалізації, зникають кордони і обмеження, світ стає більш гнучким і мобільним. Для своєї нормальної життєдіяльності сучасна людина має встигати за цими змінами. При чому вона має бути здатною не тільки швидко до них пристосовуватись, а й особисто ініціювати такі зміни, щоб досягти життєвого і професійного успіху.

Пошук і запровадження інновацій перетворюються на норму сучасного життя. Здатність до інноваційної діяльності стає значущим компонентом професійної компетентності у будь-якій сфері, однак особливо важливою є інноваційна підготовка фахівця у сфері економіки. Значущість інновацій в економічній сфері настільки велика, що зараз все частіше говорять про становлення нової моделі економічного розвитку - інноваційної економіки. І, звичайно, такий підхід потребує відповідної професійної підготовленості. Нові вимоги, що пред'являються до працівників в інноваційній економіці, невід'ємно потребують й трансформації системи економічної освіти і підготовки економічних кадрів. Суттєвим компонентом такої підготовки має бути формування особистісної готовності майбутніх економістів до інноваційної діяльності.

Як певна соціальна інституція, освіта відображає ті зміни, що відбуваються у сучасному світі. Науково-технічний прогрес, тенденції глобалізації, економічні і політичні трансформації впливають на освіту, змушуючи її пристосовуватись до цих змін – в змісті, технологіях, умовах освітньої діяльності та ін. Водночас ці тенденції визначають і нову роль освіти в оточуючому світі. Освіта стає ключовим фактором успішної життєдіяльності. Реалії життя створюють потужний виклик інтелектуальним можливостям сучасної людини, яка має не тільки переробляти готову інформацію, скільки ініціювати появу нової через генерування творчих ідей, ініціювання нових підходів, способів діяльності тощо. І формування цих властивостей здатна забезпечити лише така освіта, що сама побудована на принципах інноваційності.

У вищій професійній освіті України впродовж останніх десятиріч відбуваються вагомі і суттєві перетворення, проводяться численні реформи, реалізується Болонський процес. В основу таких змін покладені прагнення удосконалити вітчизняну систему освіти, наблизити її до сучасного світового рівня. У «Національній доктрині розвитку освіти» в Україні в якості пріоритетних завдань розвитку сучасної освіти визначаються: набуття нею гуманістичної та інноваційної спрямованості, забезпечення реальної підготовки особистості до життя в змінному, динамічному суспільстві й сприяння утвердженню позитивних загальнолюдських цінностей. У Комюніке «Болонський процес 2020 – європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі», прийнятому на Конференції міністрів освіти провідних європейських держав (28-29 квітня 2009 р.), одним із пріоритетних напрямів подальшого розвитку вищої освіти визнано збільшення інноваційності.

Отже, особливо важливим стає інноваційний характер вищої професійної

підготовки. Здатність майбутнього фахівця до самоосвіти, особистісного і професійного вдосконалення, інноваційної поведінки має закладатись ще в роки навчання. Сам процес навчальної діяльності має бути побудований таким чином, щоб спонукати студента до прояву і розвитку інноваційних властивостей.

У науковому забезпеченні сучасної освітньої діяльності на сьогодні накопичений значний інноваційний потенціал. Увага науковців спрямована на філософське осмислення освіти, виділення ціннісних основ її модернізації, інноваційний розвиток освіти, збереження духовності, забезпечення неперервності освіти (В. П. Андрущенко, В. Г. Кремень, О. Я. Савченко, О. В. Сухомлинська, І. А. Зязюн та ін.), обґрунтування наукових та навчально-методичних засад запровадження у вищу систему України кредитно-модульної системи організації навчання, вимог Болонського процесу (В. С. Журавський, К. В. Корсак, П. І. Сікорський), обґрунтування теоретичних засад педагогіки вищої школи, сучасних освітніх підходів (А. М. Алексюк, Г. О. Балл, І. Д. Бех, Вол. І. Бондар, В. М. Галузинський, М. Б. Євтух та ін.). Окремі ідеї стосовно необхідності інноваційного навчання, його характерних особливостей зустрічаються у роботах В. П. Андрущенка, А. М. Возної, Г. В. Гунди, М. В. Кларіна, В. Г. Кременя, М. О. Лузіної, В. Я. Ляудіс, І. П. Подласого, В. В. Сагарди. Обґрунтування інноваційних освітніх технологій у професійній підготовці представлені у роботах І. М. Дичківської, М. В. Кларіна, Г. В. Лаврентьева, Д. В. Чернилевського та ін.

Вагомі наукові досягнення отримані в галузі професійної підготовки педагогів щодо розвитку їх педагогічної майстерності, педагогічної творчості, вдосконалення технологій підготовки вчителів, дослідження психологічних аспектів педагогічної діяльності (Є. С. Барбіна, Н. В. Гузій, Л. П. Пуховська, В. А. Семиченко, О. А. Дубасенюк, С. О. Сисоєва, О. М. Пехота та ін.).

У вітчизняній економічній освіті сьогодні спостерігається інтенсивний пошук її концептуальних обґрунтувань: пропонуються ідеї щодо запровадження в економічну підготовку концепції безперервної освіти (В. В. Захарьев), створення системи інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів (Є. А. Іванченко), використання компетентнісного підходу (М. В. Вачевський), розробки системи застосування інформаційних технологій у професійній підготовці майбутніх економістів у вищих навчальних закладах (Т. Б. Поясок), інтенсифікації економічної підготовки (О. С. Падалка), обґрунтування принципів і методів активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів в економічній освіті (Г. О. Ковальчук) та ін. Водночас в сфері економічної підготовки, як і в багатьох інших сферах професійного навчання, досі слабо представлений гуманістичний підхід, що виступає необхідною основою підготовки особистості до інноваційної діяльності. Певною мірою цей недолік компенсується обґрунтуванням ролі гуманітарних дисциплін, зокрема, психолого-педагогічної підготовки у ВНЗ непедагогічного профілю як чинника гуманізації суспільства (В. А. Козаков, Д. І. Дзвінчук, Е. В. Лузік та ін.).

У вивченні інноваційної діяльності на сьогодні також накопичена значна теоретична база. Досить розвиненою є загальна теорія інноваційної діяльності, визначаються її соціальні та філософські аспекти (І. В. Бестужев-Лада,

Ю. Вооглайд, Л. Я. Косалс, М. І. Лапін, І. Перлакi, А. І. Пригожин, А. Райер), обґрунтовані теоретичні основи педагогічної інноватики (К. Ангеловські, І. М. Дичківська, В. І. Загвязинський, Ю. О. Карпова, В. П. Кваша, А. А. Пінський, І. П. Подласий, С. Д. Поляков, М. М. Поташнік, Б. В. Сазонов, В. О. Сластьонін, О. Г. Хомерікі, Є. М. Шиянов, Г. П. Щедровицький, Н. Р. Юсуфбекова та ін.). Останнім часом різні аспекти підготовки до інноваційної діяльності в процесі отримання професійної освіти досліджували як російські (О. Ф. Балакірев, М. М. Маліванов, Ю. Г. Максимов, Г. М. Овчиннікова, М. Є. Піскарьова, Є. П. Печерська, Л. Т. Чернова, А. В. Шлома та ін.), так і українські (В. Й. Бочелок, Н. В. Василенко, Л. М. Ващенко, І. В. Гавриш, Л. І. Даниленко, Т. М. Демиденко, Н. І. Клокар, О. Г. Козлова, О. В. Попова, О. П. Соснюк, Л. М. Шевченко та ін.) науковці. Водночас, підготовка до інноваційної діяльності переважно представлена дослідженнями у галузі педагогічної освіти, підготовки майбутніх вчителів та діючих педагогів до інноваційної педагогічної діяльності.

Таким чином, не зважаючи на досить велику увагу науковців до проблем інноваційного розвитку вітчизняної професійної освіти, на сьогодні відсутнє цілісне наукове обґрунтування інноваційно-зорієнтованого підходу у вищій професійній освіті загалом, економічній підготовці, зокрема.

У теоретичних і практичних аспектах реалізації інноваційної діяльності та підготовки до неї виникає чимало суперечностей:

- між важливістю формування інноваційних якостей і слабкою зорієнтованістю сучасної професійної освіти на підготовку людини до інноваційної фахової діяльності;
- між наявністю численних наукових розробок у галузі педагогічної інноватики і недостатнім практичним використанням сучасних, інноваційних підходів в освіті;
- між необхідністю запровадження інноваційного компонента у зміст практично всіх напрямів професійної підготовки і здійсненням таких досліджень переважно у сфері професійної підготовки педагогів;
- між необхідністю чітких теоретичних орієнтирів практичних пошуків у напрямку підготовки особистості до інноваційної діяльності та міждисциплінарною розрізненістю теоретичних засад інноватики, неоднозначністю її поняттєво-категоріального апарату, відсутністю цілісних концепцій професійного навчання, побудованих на інноваційних засадах;
- між необхідністю інноваційного оновлення сучасної професійної освіти і реалізацією реальних процесів реформування, які часто здійснюються поза контекстом реальних потреб освітньої сфери, наукових психолого-педагогічних засад розвитку особистості у процесі освіти, не враховують ступінь наявності інноваційного освітнього середовища для ефективного сприйняття і посилення цих інновацій, мають переважно централізоване, глобальне походження і не допускають можливість локальної інноваційної діяльності на місцях тощо.

Відповідно, існує потреба у науковому обґрунтуванні психолого-педагогічних засад підготовки особистості до інноваційної діяльності у конкретних сферах професійної освіти, зокрема економічній.

Отже, необхідність підготовки майбутніх фахівців економічного профілю до інноваційної діяльності, важливість посилення інноваційного характеру сучасної професійної підготовки і недостатність наукового обґрунтування підготовки студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності й зумовили вибір теми дослідження «Психолого-педагогічні засади підготовки студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичних планів наукових досліджень: кафедри педагогіки та психології ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за темою: «Психолого-педагогічні засади модернізації навчального процесу в економічному університеті в умовах реалізації положень Болонської декларації» (РК № 0107W001844) в аспекті дослідження готовності суб'єктів навчання до актуальних освітніх інновацій; Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти НАПН України за темами: «Зміст і методичне забезпечення навчальних курсів з проблем євроінтеграції в системі післядипломної педагогічної освіти» (РК № 0106U002460) у здійсненні розробки навчального модулю «Кредитно-модульна система організації процесу навчання як складова реалізації євроінтеграційних тенденцій в освіті України»; Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти НАПН України «Формування готовності працівників закладів післядипломної педагогічної освіти до інтеграції в загальноєвропейській освітньо-науковий простір» (РК № 0109U002234) в плані дослідження ціннісної складової готовності майбутніх та діючих педагогів до євроінтеграції, формування готовності педагогічних працівників до інновацій як умови прийняття європейських цінностей в освіті.

Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (протокол № 7 від 28 грудня 2006 р.) та узгоджена у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол № 8 від 31 жовтня 2006 р.).

Мета дослідження полягає у науковому обґрунтуванні та експериментальній перевірці психолого-педагогічних засад підготовки майбутніх економістів до інноваційної діяльності.

Основні завдання дослідження:

1. Обґрунтувати сутність та розкрити зміст інноваційно-зорієнтованого підходу у вищій професійній освіті, показати значущість такого підходу у професійній підготовці студентів економічних спеціальностей.

2. Визначити теоретико-методологічні основи підготовки особистості до інноваційної діяльності, що включають уточнення категорій «інновація» та «інноваційна діяльність», розгляд структури інноваційної діяльності та визначення психолого-педагогічних чинників розвитку людини як суб'єкту інноваційної діяльності.

3. Обґрунтувати поняття та структуру готовності особистості до інноваційної діяльності, описати критерії, показники та рівні сформованості окремих компонентів готовності до інноваційної діяльності, розробити методiku її емпіричного до-

слідження.

4. Дослідити наявний стан готовності студентів економічних спеціальностей та педагогічних працівників різних категорій до інноваційної діяльності, умови підготовки до інноваційної діяльності у ВНЗ економічного профілю.

5. Обґрунтувати концепцію інноваційно-орієнтованої професійної підготовки студентів економічних спеціальностей.

6. Розробити та експериментально перевірити модель підготовки студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка студентів економічних спеціальностей у вищих навчальних закладах.

Предмет дослідження – психологічні та педагогічні засади підготовки студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності.

Концепція дослідження. Основна ідея дослідження полягає у системному поєднанні особистісного, соціального і діяльнісного аспектів підготовки студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності. Для майбутніх економістів це має принципове значення, оскільки традиційно у такій підготовці надається перевага лише діяльнісному аспекту підготовки.

Теоретико-методологічними засадами концепції виступають положення системного, особистісного, культурно-середовищного та діяльнісного підходів до розвитку людини як суб'єкта діяльності, відповідно до яких: інноваційна діяльність розглядається як окремий вид діяльності, що характеризується рядом загальних та специфічних характеристик; суб'єктом інноваційної діяльності є людина, яка свідомо і цілеспрямовано діє, реалізує інноваційну діяльність; людина стає суб'єктом інноваційної діяльності як під впливом зовнішніх умов, так і в ході власної активності, при цьому переважна роль належить власній активності людини як здатності змінювати обставини життя відповідно до своїх цілей і завдань, свідомо управляти самою собою, бути самоорганізованою у реалізації власних дій; формування і розвиток інноваційної діяльності невід'ємно пов'язані із формуванням і розвитком людини як особистості, тому підготовку особистості до інноваційної діяльності слід здійснювати як в напрямку оволодіння певною діяльністю, так і в напрямку розвитку тих особистісних властивостей, що визначають здатність людини реалізовувати інноваційну діяльність; і внутрішні, і зовнішні фактори розвитку особистості здійснюють вагомий вплив на цей розвиток; зовнішні умови чинять вплив на внутрішні, і тим спонукають розвиток людини; водночас, інноваційний розвиток особистості призводить до формування й розвитку інноваційної діяльності людини; найважливішою формою діяльності для розвитку особистості загалом, інноваційних властивостей зокрема, виступає спільна діяльність, в якій відбуваються інтенсивні процеси взаємодії, людина вчиться організованості та інтеграції у досягання спільних цілей, заохочується індивідуальна активність.

Відповідно до визначених концептуальних засад було конкретизовано загальні напрямки реалізації кожного аспекту формування готовності особистості до інноваційної діяльності. На рівні діяльнісного аспекту має бути забезпечена максимальна реалізація у навчальному процесі інноваційної діяльності, надання на-

вчальному процесу та процесу професійної підготовки студентів творчого, інноваційного характеру. На рівні особистісного аспекту мають бути забезпечені прояв і розвиток інноваційних особистісних властивостей, навчання людини засобом прояву й вдосконалення своїх переваг і можливостей. На рівні соціального аспекту має бути створене інноваційне навчальне середовище, забезпечена інтенсивна взаємодія між учасниками навчального процесу із реалізації творчих завдань.

Зазначені напрямки підготовки особистості до інноваційної діяльності дозволили визначити її психолого-педагогічні чинники. До психологічних чинників формування інноваційної діяльності було віднесено розвиток індивідуальних та колективних інноваційних властивостей, формування особистісної готовності суб'єктів навчання до реалізації інноваційної діяльності. Педагогічними чинниками виступили необхідні умови для прояву даних інноваційних властивостей, інноваційне навчальне середовище.

Принципами реалізації концепції було обрано: принцип інтегративності, що забезпечує цілісність і гармонійність розвитку інноваційності у всіх сферах життя людини (соціальної, особистісної і діяльнісної); неперервності і поступовості розвитку, що сприяє постійному оновленню процесу професійної підготовки, відповідності актуальним запитам сьогодення; гуманізму, що полягає у пріоритеті в процесі інноваційної діяльності загальнолюдських цінностей та складає ціннісну основу інноваційної діяльності; варіативності, що забезпечує динамізм освітнього середовища, сприяє доланню стереотипів, розширює можливості майбутнього фахівця; соціального партнерства між всіма учасниками навчального процесу, що забезпечує формування колективних суб'єктів інноваційної діяльності.

За таких умов сама професійна підготовка особистості стає інноваційно-зорієнтованою, оскільки до її завдань входить забезпечення підготовки особистості до інноваційної діяльності як в межах обраного фаху, так і в загальному контексті життєдіяльності.

Загальна гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні: процес підготовки майбутніх економістів до інноваційної діяльності буде результативнішим, якщо забезпечити інноваційно-зорієнтований підхід у всіх компонентах професійної підготовки (ціле-мотиваційному, змістовому, організаційно-технологічному та контрольно-оцінному) та реалізацію концепції інтегративної стратегії інноваційного розвитку студентів, що побудована на ідеї поєднання особистісних, соціальних і діяльнісних аспектів формування готовності особистості до інноваційної діяльності, принципах інтегративності, неперервності і поступовості розвитку, гуманізму, варіативності та соціального партнерства.

Загальну гіпотезу конкретизовано в **часткових гіпотезах**:

1. Економічна освіта на сьогодні якнайбільше потребує реалізації інноваційно-зорієнтованого підходу, водночас реальний стан такої підготовки залишається незадовільним.

2. Готовність студентів економічних спеціальностей та педагогічних працівників до інноваційної діяльності за традиційних умов навчання залишається на рівні, який не відповідає сучасним вимогам.

3. Послідовне запровадження інноваційно-орієнтованого підходу у процес психолого-педагогічної підготовки студентів економічного профілю сприятиме як розвитку всіх компонентів готовності до інноваційної діяльності, так і підвищенню результативності самої професійної підготовки.

Методологічну основу дослідження склали закони і категорії теорії пізнання, діалектики, філософські ідеї гуманізму; методологія системного аналізу, діяльнісного, особистісного та культурно-середовищного підходів.

Теоретичну основу дослідження становили положення щодо цілей, завдань, загальних вимог до організації професійної підготовки у вищій школі та вагомих напрямів її модернізації, викладених у законодавчих освітніх документах (Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Національна доктрина розвитку освіти», Указ Президента України «Про основні напрями реформування вищої освіти України та інші»; праці українських та зарубіжних учених із проблем: філософії неперервної освіти (В. П. Андрущенко, Б. С. Гершунський, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, В. С. Лутай); системно-діяльнісного підходу (К. О. Абульханова-Славська, Л. І. Божович, А. В. Брушлінський, Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, В. В. Давидов, Д. Б. Ельконін, Г. С. Костюк, О. М. Леонт'єв, С. Л. Рубінштейн), психологічних основ розвитку індивідуальних та колективних суб'єктів діяльності (Б. Г. Ананьєв, А. Л. Журавльов, А. В. Петровський, Ю. П. Платонов, В. О. Татенко, В. В. Третьяченко), гуманістичного підходу в освіті і запровадження особистісно-орієнтованих концепцій освітньої діяльності (І. Д. Бех, Є. В. Бондаревська, С. В. Кульневич, А. Маслоу, К. Роджерс, В. В. Серіков, І. С. Якіманська), психологічних засад розвитку особистості в процесі навчання (Л. С. Виготський, В. В. Давидов, В. Д. Ельконін, З. І. Калмикова, Г. С. Костюк, С. Д. Максименко), педагогічної інноватики (А. І. Прігожин, В. О. Сластьонін, М. В. Кларін та ін.).

Методи дослідження. Для досягання мети, реалізації завдань і перевірки гіпотез дослідження використовувався комплекс методів, зокрема: *теоретичні*: метод аналізу, який дозволив вивчити представлені у наукових джерелах концепції і підходи; метод синтезу для побудови концепції дослідження; метод порівняння, який використовувався для зіставлення традиційного та інноваційного підходів до професійної підготовки, виявлення особливостей різних категорій досліджених; метод моделювання, який дозволив розробити дослідницьку модель підготовки студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності; метод узагальнення для визначення концептуальних положень, формулювання підсумків та висновків; *емпіричні*: тестування, анкетування для дослідження готовності студентів та викладачів до інноваційної діяльності, вивчення умов інноваційної діяльності у ВНЗ; експертне оцінювання для встановлення типів інноваційної поведінки студентів; констатувальний та формувальний експерименти для визначення наявного рівня готовності суб'єктів навчання до інноваційної діяльності, перевірки дієвості експериментальної моделі; *методи математичної статистики* для опрацювання результатів експериментальної роботи. Для розрахунку статистичних показників, побудови діаграм використовувалася прикладна комп'ютерна програма SPSS for Windows 16.0.

Експериментальна база дослідження. Експериментальна робота проводилася у ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Київському інституті банківської справи, Академії муніципального управління, Хмельницькому економічному університеті, Університеті менеджменту освіти, Київському інституті туризму, Київському національному університеті харчових технологій, Національному транспортному університеті. Всього експериментальним дослідженням було охоплено 8 навчальних закладів; 1563 особи: 1226 студентів та 337 педагогічних працівників.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- *вперше* здійснено теоретико-методологічне обґрунтування інноваційно-зорієнтованого підходу до процесу професійної підготовки в цілому, економічної освіти зокрема: запропоновано концепцію інтегративної стратегії інноваційного розвитку студентів економічних спеціальностей у професійній підготовці, що полягає у забезпеченні інтегративного поєднання трьох стратегічних напрямів інноваційного розвитку (особистісного, діяльнісного і соціального) та реалізації принципів інноваційно-зорієнтованої освіти (інтегративності, неперервності і поступовості розвитку, гуманізму, варіативності, соціального партнерства); визначено психологічні (розвиток індивідуальних та колективних інноваційних властивостей) та педагогічні (забезпечення необхідних умов прояву даних інноваційних властивостей, створення інноваційного навчального середовища) засади підготовки студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності; розроблено та експериментально перевірено модель підготовки студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності;

- *уточнено* тлумачення дослідницьких понять: «інновація», «інноваційна діяльність», «готовність до інноваційної діяльності», «інноваційна поведінка», «інноваційність» та ін.; організаційну і функціональну структуру інноваційної діяльності; структурні компоненти готовності до інноваційної діяльності (пізнавальний, мотиваційний, поведінковий та особистісний), критерії, показники та рівні сформованості готовності до інноваційної діяльності;

- *подальшого розвитку* дістала методика дослідження компонентів готовності суб'єктів навчання до інноваційної діяльності, *додовнено* окремі положення дидактики вищої школи щодо цілей, змісту, форм і методів організації навчання; *визначено* організаційно-педагогічні умови запровадження інноваційно-зорієнтованого підходу до процесу психолого-педагогічної підготовки студентів у ВНЗ економічного профілю.

Теоретичне значення дослідження полягає у розширенні наукових уявлень про зміст і структуру інноваційної діяльності, типи інноваційної поведінки, поняття і компоненти готовності особистості до інноваційної діяльності, чинники прояву і розвитку інноваційності, у розробці критеріїв, показників, визначенні рівнів сформованості готовності учасників освітнього процесу до інноваційної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у запровадженні інноваційно-зорієнтованого підходу у професійну підготовку студентів економічного профілю, визначенні інноваційного змісту, дидактичних форм і методів пси-

холого-педагогічної підготовки студентів економічних спеціальностей, розробці тренінгів із формування готовності педагогічних працівників різних категорій до інноваційної діяльності в освіті, створенні навчально-методичних посібників із забезпечення реалізації інноваційно-зорієнтованого підходу у вищій професійній освіті. Зокрема, на основі окремих концептуальних положень дисертаційного дослідження розроблено і запроваджено *навчальні програми, методичні матеріали контролю* з дисциплін «Психологія та педагогіка», «Психологія діяльності та навчальний менеджмент»; *електронний дистанційний курс* з дисципліни «Психологія та педагогіка»; *тренінгові заняття* для викладачів КНЕУ: «Робота студентів у малих групах: соціально-психологічний аспект», «Постановка навчальних цілей», «Мотивація і стимулювання діяльності студентів у бізнес-тренінгах», «Готовність викладачів до інноваційного навчання»; *навчальні та навчально-методичні посібники*: «Психологія та педагогіка», «Психологія діяльності та навчальний менеджмент», «Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі», «Тренінгові технології навчання з економічних дисциплін», «Психологія діяльності та навчальний менеджмент: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни», «Контроль та оцінювання навчальних досягнень студентів економічного університету»; низку інноваційних методів навчання і контролю тощо.

Матеріали дослідження можуть бути використані при викладанні психолого-педагогічних дисциплін у ВНЗ непедагогічного профілю, у психолого-педагогічній підготовці викладачів економіки, у післядипломній педагогічній освіті, у науково-дослідній роботі з проблем модернізації вищої освіти, вивчення психолого-педагогічних аспектів інноваційного навчання.

Впровадження результатів дослідження. Результати дослідження впроваджено у навчальний процес: ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (акт про впровадження К/7-1 від 26.01.2011 р.), Київського інституту банківської справи (акт про впровадження № 374/09 від 30.03.2009 р.), Кримського економічного інституту КНЕУ (довідка про впровадження № 926/01-08 від 17.11.2010 р.), Інституту проблем виховання НАПН (довідка про впровадження № 01-11/120 від 14.04.2009р.), ЦППО у складі ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України (акт про впровадження від 14.12.2008 р.), Національного транспортного університету (довідка про впровадження № 669/08-19 від 27.04.09р.).

Особистий внесок здобувача у спільних публікаціях полягає в обґрунтуванні концептуальних засад реалізації інноваційно-зорієнтованого підходу, послідовній реалізації принципів інноваційного навчання, здійсненні наукового та навчально-методичного супроводу реалізації моделі інноваційно-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки в економічному університеті. У навчальному посібнику «Психологія діяльності та навчальний менеджмент», написаного у співавторстві з Л.М.Журавською, Л.А.Колесніченко, О.М.Котиковою, М.І.Радченко, Г.М.Романовою, В.В.Сгадовою, автором здійснене наукове редагування, написана передмова, розроблено параграфи: 2.1, 4.2, 5.3. У роботі «Психологія діяльності та навчальний менеджмент: навчально-методичний посібник для самостійного

вивчення дисципліни», написаного у співавторстві з В.А.Козаковим, О.М.Котиковою, Л.Л.Борисенко, Л.А.Колесніченко, Л.В.Корват, Д.К.Корольовим, О.В.Ловкою, Л.В.Музичко, М.І.Радченко, Г.М.Романовою, А.В.Тімаковою, підготовлено теми: 1, 5, 12, 14, 18, 19, 21. У навчальному посібнику «Тренінгові технології навчання з економічних дисциплін», підготовленого у співавторстві з Г.О.Ковальчук, Н.Ю.Бутенко, І.А.Балягіною, М.І.Радченко, автором підготовлено тему 2.2. У навчальному посібнику «Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі», написаного у співавторстві з О.М.Котиковою, Г.М.Романовою, О.В.Аксьоною, І.А.Балягіною, М.А.Богорад, Л.Л.Борисенко, Н.Ю.Бутенко, Л.М.Грущенко, Л.М.Журавською, Г.О.Ковальчук, Л.А.Колесніченко, О.В.Ловкою, Л.А.Медвідь, В.М.Приходько, М.І.Радченко, Л.О.Савенковою, О.Ю.Саркісовою, Н.І.Федоренко, автором здійснено наукове редагування, написані теми: 2.4, 3.5. У навчальному посібнику «Психологія та педагогіка», підготовленого разом з Л.А.Колесніченко, О.М.Котиковою, Л.М.Журавською, В.С.Лозницею, Л.В.Музичко, Л.П.Петко, М.І.Радченко, Г.М.Романовою, В.В.Сгадовою, автором підготовлено тему 4, а також параграфи: 1.3, 13.1, 13.2, 13.4. У дистанційному курсі з дисципліни «Психологія та педагогіка», створеного разом з Л.А.Колесніченко, Л.М.Журавською, Л.Л.Борисенко, М.І.Радченко, А.В.Тімаковою, автором підготовлено теми: 4, 12, 14. У роботі «Контроль та оцінювання навчальних досягнень студентів економічного університету», виконаної разом з М.І.Радченко, Г.М.Романовою, О.М.Котиковою, Ю.О.Матвієнко, О.Ю.Саркісовою, написані тема 4, параграфи: 6.1, 7.8.

Вірогідність результатів дослідження підтверджується ретельним теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних наукових положень, яке базується на критичному осмисленні здобутків вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі психології та педагогіки вищої освіти та професійної підготовки, педагогічної інноватики, теорії та методики викладання психолого-педагогічних дисциплін у ВНЗ непедагогічного профілю; вибором різноманітних, взаємодоповнюючих дослідницьких методів, адекватних поставленій меті і завданням; значним обсягом опрацьованих джерел; структурованістю та логічною послідовністю етапів дослідження; значною кількістю вибірки досліджуваних, поєднанням кількісного і якісного аналізу отриманих результатів, статистичним обґрунтуванням отриманих показників, позитивними результатами експериментальної роботи.

На захист виносяться:

- інноваційно-орієнтований підхід до професійної підготовки студентів економічних спеціальностей, в якому провідне значення надається формуванню готовності особистості до інноваційної діяльності, і який має реалізовуватись у всіх компонентах процесу освітньої діяльності: ціле-мотиваційному, змістовому, організаційно-технологічному та контрольному-оцінному;

- чинники формування готовності до інноваційної діяльності: психологічні (розвиток індивідуальних та колективних інноваційних властивостей, формування особистісної готовності до реалізації інноваційної діяльності) та педагогічні (забезпечення необхідних умов прояву інноваційних властивостей, створення інноваційного навчального середовища);

- поняття готовності особистості до інноваційної діяльності як інтегрального особистісного утворення, що складається з сукупності взаємопов'язаних інноваційних властивостей (компонентів): пізнавального - обізнаність людини відносно сутності, особливостей інноваційної діяльності у тій сфері життєдіяльності, в якій вона здійснюється, особистісних вимог; мотиваційного – ставлення особистості до інноваційної діяльності в певній сфері, що визначає прагнення людини до активних дій у створенні й використанні нового; поведінкового – активний прояв інноваційності людини у житті, провідній діяльності; особистісний – наявність інноваційних особистісних властивостей, що сприяють досягання бажаних результатів в інноваційній сфері;

- сукупність критеріїв, показників та рівнів прояву готовності майбутнього фахівця до інноваційної діяльності;

- стан розвитку готовності суб'єктів навчального процесу (студентів економічних спеціальностей та викладачів) до інноваційної діяльності за традиційних умов навчання;

- концепція інтегративної стратегії інноваційного розвитку студентів економічних спеціальностей у професійній підготовці, яка спирається на обґрунтовані базові дефініції дослідження, спрямовується на забезпечення інтегративного розвитку особистісних, соціальних і діяльнісних аспектів формування готовності особистості до інноваційної діяльності, ґрунтується на принципах інтегративності, неперервності і поступовості розвитку, гуманізму, варіативності, соціального партнерства;

- модель підготовки студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності, яка відображає концептуальні засади дослідження, структуру відповідно побудованого навчального процесу стосовно його ціле-мотиваційного, змістового, організаційно-технологічного та контрольного-оцінного компонентів, а також засобів і умов, необхідних для реалізації поставлених навчальних цілей;

- сукупність дидактичних засобів і умов щодо формування готовності студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності у процесі психолого-педагогічної підготовки.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідалися й обговорювалися на міжнародних наукових та науково-практичних конференціях: «Гуманізм. Людина. Суспільство» (Дрогобич, 2006), «Гуманізм. Людина. Раціональність» (Дрогобич, 2007), «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: Моніторинг якості освіти» (Київ, 2007), «Місія викладача вищої школи в контексті сучасних освітніх викликів» (Львів, 2008), «Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні та прикладні проблеми» (Київ, 2009), «Психолого-педагогічний супровід фахового зростання особистості у системі неперервної професійної освіти» (Київ, 2009), «Економічне відродження України» (Київ, 2009); *всукраїнських наукових і науково-практичних конференціях*: «85 років освітнього шляху. Сторінки історії Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії» (Хмельницький, 2006), «Індивідуалізація і фундаменталізація навчального процесу в умовах євроінтеграції» (Переяслав-Хмельницький, 2007), «Неперервна

освіта: проблеми, пошуки, перспективи» (Суми, 2007), «Розвиток післядипломної педагогічної освіти в Україні: стан, проблеми, перспективи» (Дніпропетровськ, 2008), «Розвиток післядипломної педагогічної освіти в Україні: стан, проблеми, перспективи» (Київ, 2009); *вузівських, міжвузівських науково-методичних, звітних конференцій*: «Навчальні інновації та їхній вплив на якість університетської освіти» (Київ, 2003), «Методичні та практичні аспекти застосування та розвитку системи контролю знань в університеті» (Київ, 2004), «Удосконалення змісту та форм організації навчального процесу відповідно до міжнародних стандартів» (Київ, 2005), «Індивідуалізація навчального процесу як провідна складова модернізації вищої економічної освіти» (Київ, 2006), «Професійна підготовка педагогічних кадрів в умовах інноваційної перебудови української національної освіти: сучасний стан, проблеми, перспективи розвитку» (Хмельницький, 2007), «Теоретичні та практичні підходи до провадження нового покоління освітньо-професійних програм і навчальних планів підготовки фахівців: шляхи розвитку» (Київ, 2007), «Досвід організації та активізації навчального процесу на основі впровадження інноваційних технологій» (Київ, 2008), «Четверті педагогічні читання пам'яті М. М. Дарманського: професіоналізм педагога в контексті європейського вибору України» (Хмельницький, 2009), «Забезпечення відкритості, прозорості та об'єктивності оцінювання якості навчальної роботи студентів: досвід, проблеми, перспективи розвитку» (Київ, 2010); на кафедральних і міжкафедральних семінарах ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», круглих столах із проблем інноваційного розвитку післядипломної педагогічної освіти в Університеті менеджменту освіти НАПН України. Також у процесі роботи над дисертаційним дослідженням було взято участь в проєкті «Рівний доступ до якісної освіти в Україні» за компонентом «Професійний розвиток педагогічних працівників» під егідою Світового банку, що проводився 1 липня - 15 вересня 2007 року на базі Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти НАПН України, в якому було підготовлено навчальний модуль «Розвиток особистісної готовності педагога до інновацій».

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 48 публікаціях, серед яких: 1 монографія, 10 навчальних і навчально-методичних праць (з них 5 - навчальні та навчально-методичні посібники з грифом МОН України), 24 статті в наукових фахових виданнях, 2 статті – в інших журналах, 11 тез у збірниках наукових і науково-практичних конференцій. Загалом видано 39 одноосібних праць, 9 праць написані у співавторстві.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук на тему «Взаємозв'язок соціально-психологічних та дидактичних умов групової навчальної діяльності студентів» (спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти) була захищена у 2000 році у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, загальних висновків, 18 додатків на 106 сторінках, списку використаних джерел (367 найменувань на 36 сторінках). Дисертація містить 83 таб-

лиці, 28 рисунків (з них 46 сторінок таблиць і рисунків, що займають окрему сторінку). Загальний обсяг дисертації становить 598 сторінок. Обсяг основного змісту дисертації – 410 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми і доцільність її наукової розробки, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, окреслено концепцію дослідження, визначено загальну і часткові гіпотези, методологічну й теоретичну основи дослідження, описано методи і експериментальну базу дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення дослідження, доведено вірогідність отриманих результатів, подано відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження, особистий внесок здобувача у спільних працях, положення, що виносяться на захист, структуру дисертації.

У першому розділі «**Теорія і практика запровадження інноваційно-зорієнтованого підходу до професійної підготовки студентів економічних спеціальностей**» розглянуто проблеми сучасної вищої професійної освіти, окреслено сутність сучасних методологічних підходів у вищій освіті, обґрунтовано зміст та особливості інноваційно-зорієнтованого підходу, проаналізовано стан його запровадження до професійної підготовки студентів економічних спеціальностей.

Аналіз основних положень щодо цілей, завдань, загальних вимог до організації професійної підготовки у вищій школі та вагомих напрямів її модернізації, викладених у Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Указі Президента України «Про основні напрями реформування вищої освіти України» надав можливість уточнити ключове поняття дослідження – «професійна підготовка» та співставити її із поняттям «вища освіта». У даному дослідженні було взято за основу розуміння *професійної підготовки* як процесу здобуття людиною певної професійної кваліфікації за відповідним напрямом чи спеціалізацією, у результаті чого ця людина опановує певну професійну діяльність, стає здатною до її реалізації. Вища освіта забезпечує цілеспрямовану і системну професійну підготовку для формування висококваліфікованих професійних кадрів, здатних до розв'язання широкого кола професійних завдань. Отже, професійна підготовка розглядається як основний зміст та призначення вищої освіти.

Вивчення психолого-педагогічної літератури та статистичних даних стосовно освітньої діяльності в Україні дозволило виокремити ключові проблеми у вітчизняній вищій освіті, що зумовлюють її недостатню ефективність та гальмують подальший розвиток.

Необхідною передумовою будь-яких освітніх реформ має бути наукове обґрунтування, яке базується на певному методологічному підході. Вивчення точок зору різних авторів (С.І.Ожогов, З.К.Меретукова, І.В.Блауберг, Е.Г.Юдін, І.О.Зимня) дозволило конкретизувати поняття *методологічного підходу* як специфічної точки зору, позиції, погляду на певний об'єкт, що вивчається, який орієнтує дослідника на певний спосіб пізнання цього об'єкту та впливу на нього.

Сьогодні в освітньому просторі України представлено ряд підходів до освіти, що можуть бути класифіковані за різними критеріями – цілями і цінностями освітньої діяльності, ступенем свободи, що надається особистості у навчанні, способами організації освітньої діяльності тощо. Зокрема в розділі розглянуто сутність проблемного (А.М.Матюшкін, М.Н.Махмутов), модульного (А.М.Алексюк, Вол.І.Бондар, І.М.Богданова, А.В.Фурман, П.А.Юцявичене), контекстного (А.О.Вербицький), технологічного (В.П.Беспалько, М.В.Кларін, Г.К.Селевко), компетентнісного (Н.М.Бібік, Л.С.Вашенко, І.О.Зимня, О.В.Хуторської), гуманістичного (К.Роджерс, І.Д.Бех, З.І.Калмикова, В.В.Серіков, І.С.Якіманська) та інтегративного (О.І.Пометун, Л.В.Пироженко) підходів, виділено значущість цих підходів для сучасної професійної підготовки. Визначено, що на сьогодні актуальним для ефективної професійної підготовки стає інтеграція - поєднання різних підходів освітньої діяльності в єдиній моделі.

В якості такого інтегративного підходу у вищій професійній освіті пропонується *інноваційно-зорієнтований підхід*, в якому провідне значення надається підготовці особистості до життя в змінних умовах, реалізації інноваційної діяльності, розвитку її інноваційних властивостей. На основі узагальнення думок ряду авторів (В.П.Андрущенко, В.Г.Кременя, М.В.Кларіна, В.Я.Ляудіс та ін.) здійснюється характеристика інноваційно-зорієнтованого підходу стосовно цілемотиваційного, змістового, організаційно-технологічного та контрольного-оцінного компонентів освітньої діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Особливості інноваційно-зорієнтованої професійної підготовки відносно певних її компонентів

Компоненти	Характеристики
1. Ціле-мотиваційний	<ul style="list-style-type: none"> • забезпечення цілісного розвитку особистості, сприяння самореалізації і самоствердженню особистості; • включення цілей розвитку інноваційних властивостей особистості до навчальних планів і програм підготовки; • пріоритет ціннісно-мотиваційних цілей навчальної діяльності; • обговорення навчальних цілей і завдань зі студентами з акцентом на важливість розвитку інноваційних властивостей; • обов'язкове мотивування і стимулювання студентів до навчання та інноваційної діяльності у навчанні з наданням пріоритету мотивуванню; • заохочення прояву і розвитку інноваційності студентів, їх активності, ініціативності, творчості, самоуправління

Компоненти	Характеристики
2. Змістовий	<ul style="list-style-type: none"> • забезпечення засвоєння цілісного досвіду особистості в процесі навчання, формування професійно-особистісних компетенцій; • дотримання сучасних вимог, критеріїв і принципів відбору та подачі навчального матеріалу; • індивідуалізація та диференціація навчання, врахування інтересів і схильностей студентів; • перехід від роз'єднаних навчальних дисциплін до інтегрованих курсів, модулів; • розробка дисциплін, модулів, тем, присвячених інноваційній діяльності; • залучення студентів до проектування змісту навчання
3. Організаційно-технологічний	<ul style="list-style-type: none"> • технологічна побудова навчального процесу, що забезпечує досягання поставлених навчальних цілей; • використання сучасних форм, методів і засобів навчання, у тому числі інформаційних технологій; • перевага самостійної навчальної діяльності, творчих, пошукових, дослідницьких технологій, методів, завдань; • демократичний, заохочувальний стиль взаємодії, співробітництво; • широке використання різноманітних форм спільної діяльності, забезпечення інтенсивної, динамічної взаємодії між учасниками навчального процесу; • формування сприятливого соціально-психологічного клімату, створення позитивного інноваційного середовища навчання
4. Контрольно-оцінний	<ul style="list-style-type: none"> • забезпечення зворотного зв'язку про результати навчальної діяльності, обговорення зі студентами результатів навчання; • використання різноманітних видів, форм і методів контролю; • забезпечення об'єктивності контролю через запровадження дидактичного тестування; • включення до обов'язкових критеріїв оцінювання критеріїв творчості, оригінальності; • системна і систематична контрольно-оцінна діяльність, використання рейтингової системи; • використання і поступове збільшення частки само- і взаємоконтролю студентів

Аналіз численних робіт вітчизняних дослідників, присвячених питанням економічної освіти (В.Я.Бобров, Л.О.Капіщенко, Г.А.Штейн, Г.Я.Дутка, В.В.Захар'єв, Є.А.Іванченко, М.В.Вачевський, О.С.Падалка та ін.) показав, що та-

ка професійна підготовка на сьогодні потребує використання інноваційно-зорієнтованого підходу особливо гостро. Запровадження інноваційної економіки в Україні висуває нові вимоги до економічних кадрів, відповідно має бути модернізованою і система професійної підготовки майбутніх економістів.

Для визначення змісту підготовки майбутніх економістів до інноваційної діяльності було розглянуто структуру навчальних планів провідного вітчизняного вищого навчального закладу в галузі економічної освіти - ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Виявилось, що в університеті викладається лише дві спеціальні навчальні дисципліни з інноваційною тематикою на окремих факультетах та спеціальностях: «Інноваційний менеджмент» та «Управління інноваційно-інвестиційною діяльністю підприємства». Аналіз змісту та методики викладання цих дисциплін показав переважання традиційних підходів, внаслідок чого вони мало сприяють реалізації цілей інноваційно-зорієнтованої професійної підготовки. Основна увага приділяється формуванню предметних знань, тоді як особистісний аспект підготовки до інноваційної діяльності залишається практично не представленим.

Отже, для забезпечення відповідності вітчизняної економічної освіти вимогам сьогодення актуальним стає обґрунтування психолого-педагогічних засад запровадження інноваційно-зорієнтованого підходу у професійну підготовку фахівців економічного профілю.

У другому розділі «Теоретико-методологічні основи підготовки суб'єктів навчання до інноваційної діяльності» розглянуто еволюцію наукових поглядів на поняття «інновація» та виділено її ключові аспекти, проаналізовано існуючі наукові підходи до розгляду інноваційної діяльності та підготовки до її реалізації, надано характеристику інноваційної діяльності та визначено її організаційну та функціональну структуру, проаналізовано концептуальні засади розвитку людини як суб'єкта інноваційної діяльності та конкретизовано психолого-педагогічні умови такої підготовки, визначено поняття готовності особистості до інноваційної діяльності, виділено структурні компоненти, критерії, показники та рівні її сформованості.

Вивчення позицій різних авторів (А.А.Пінський, М.І.Лапін, І.П.Подласий, Г.І.Герасимов, Л.В.Ілюхіна, А.І.Прігожин, В.І.Загвязинський, Н.Р.Юсуфбекова, С.Д.Поляков, Г.П.Щедровицький, В.О.Сластьонін та ін.) дозволило побачити ряд суперечностей у розумінні сутнісних особливостей інновацій. Зокрема, різні автори вважають інновацією або будь-що нове в системі (Б.В.Сазонов), прирощування її певних елементів (А.І.Прігожин), або лише якісну зміну (В.О.Сластьонін); у деяких джерелах інновація характеризується як процес створення нового (В.О.Сластьонін), а в інших – як результат (Ю.О.Карпова); деякі дослідники вважають, що інновацією можна назвати лише комплексну зміну в системі (О.І.Кочетов), а інші допускають можливість окремих, локальних інновацій (Є.М.Шиянов, І.Б.Котова, І.П.Подласий); інновація тлумачиться або як щось принципово нове (В.П.Кваша), або як удосконалене старе (О.Ф.Балакірєв); інновація вважається або стихійним, некерованим процесом (І.В.Бестужев-Лада), або процесом цілеспрямованої зміни у певній системі (А.І.Прігожин); інноваціями

вважаються або будь-які нововведення, або лише ті, що є актуальними (Н.Г.Осухова, В.О.Рахматшасва) тощо. Найвні підходи можна інтегрувати в цілісному тлумаченні поняття «інновація» на основі використання системного підходу: *інновація – це таке цілеспрямоване нововведення у певній системі, що вдосконалює цю систему, призводить до її прогресивного розвитку*. Тобто ключовою ознакою інновації, на наш погляд, є її прогресивність для розвитку певної системи.

У процесі аналізу психологічних основ діяльності було встановлено, що інноваційну діяльність можна розглядати як окремий вид діяльності, що характеризується як загальними родовими ознаками діяльності (суб'єктність, предметність, активність, цілеспрямованість, мотивованість, усвідомленість), так і специфічною видовою особливістю, що виражається в її предметі. Відповідно, було надане таке визначення: *інноваційна діяльність – це особливий вид діяльності людини, спрямований на оновлення й вдосконалення певної системи, забезпечення її прогресивного розвитку*. Інноваційна діяльність характеризується особливою структурною побудовою та має специфічний процес реалізації, що може бути представлений як послідовна реалізація кількох циклів інноваційної діяльності: розробки, запровадження та розповсюдження інновації, у кожному з яких наявні орієнтувальна, виконавча та контрольна складові.

Для визначення концептуальних засад підготовки особистості до реалізації інноваційної діяльності було також здійснено аналіз психологічних та педагогічних умов розвитку людини як суб'єкта інноваційної діяльності. В ході теоретичного аналізу та порівняння поглядів провідних науковців (Б.Г.Ананьєв, С.Л.Рубінштейн, Л.І.Божович, К.О.Абульханова-Славська, О.М.Леонтьєв, В.В.Третьяченко) було визначено, що суб'єктом інноваційної діяльності є людина, яка свідомо і цілеспрямовано діє, реалізує інноваційну діяльність. Людина стає суб'єктом інноваційної діяльності як під впливом зовнішніх умов, так і в ході власної активності, при цьому переважна роль належить активності людини як здатності змінювати обставини життя відповідно до власних цілей і завдань, свідомо управляти собою, бути самоорганізованою у реалізації власних дій. Формування і розвиток інноваційної діяльності невід'ємно пов'язані із формуванням і розвитком людини як особистості, тому підготовку особистості до інноваційної діяльності слід здійснювати як у напрямку оволодіння певною діяльністю, так і в напрямку розвитку тих особистісних властивостей, що визначають здатність людини реалізовувати інноваційну діяльність. І внутрішні, і зовнішні фактори однаково вагомі у розвитку особистості; зовнішні умови чинять вплив на внутрішні, і тим спонукають розвиток людини; водночас, розвиток особистості призводить до формування й розвитку діяльності людини, зміни оточуючого середовища.

Для розроблення дієвих систем підготовки особистості до інноваційної діяльності слід забезпечити реалізацію представлених на сьогодні підходів у поєднанні діяльнісного, особистісного та соціального (культурно-середовищного) компонентів. До психологічних аспектів формування інноваційної діяльності можна віднести розвиток індивідуальних та колективних інноваційних властивостей, розвиток особистісної готовності до реалізації інноваційної діяльності. Для про-

яву своїх творчих здібностей людина має навчитись долати негативний вплив середовища через абстрагування від зайвих норм і правил, зосередження на конструктивному розв'язанні виниклої проблеми, відмовитись від стереотипів і бар'єрів, стати відкритою до змін, набути здатність вільно висловлювати свої думки, імпровізувати, розвинути здатність до самоконтролю, навчитись адекватно оцінювати саму себе, позбавитись від зайвих страхів і набути впевненості у собі та своїх творчих пошуках. На рівні колективних суб'єктів інноваційної діяльності (студентів, викладачів, керівництва) мають бути розвинуті вміння міжособистісної взаємодії, спільного розв'язання проблем, прийняття конструктивних рішень. Педагогічний аспект полягає у забезпеченні необхідних умов прояву даних інноваційних властивостей, створенні інноваційного навчального середовища. Зовнішні умови мають сприяти формуванню і прояву вищезгаданих особистісних властивостей через створення невимушеної, творчої атмосфери, оптимізацію соціально-психологічних факторів, використання спеціальних форм і методів, що сприяють прояву творчої активності.

За таких умов сама професійна підготовка стає інноваційно-зорієнтованою, оскільки до її завдань входить забезпечення підготовки особистості до інноваційної діяльності як у межах обраного фаху, так і в загальному контексті життєдіяльності.

У процесі аналізу психолого-педагогічних досліджень з проблем підготовки особистості до інноваційної діяльності (українських: І.В.Гавриш, Т.М.Демиденко, Н.І.Клокар, О.Г.Козлова, Л.М.Шевченко, Н.В.Василенко, Л.М.Ващенко, Л.І.Даниленко, В.Й.Бочелюк, О.П.Соснюк; російських: Є.П.Печерська, М.М.Маліванов, Н.К.Нурієв, Г.М.Овчиннікова, І.Є.Піскарьова, Л.Т.Чернова, Ю.Г.Максимов, Н.О.Дука, Ф.З.Вільданова, А.В.Шлома, М.М.Апісімов, О.Ф.Балакірев, С.В.Кузьмін) було здійснено обґрунтування поняття *готовність особистості до інноваційної діяльності*, яке розуміється як *стійка характеристика особистості, інтегральне особистісне утворення, що складається з сукупності взаємопов'язаних інноваційних властивостей*. Компонентами готовності особистості до інноваційної діяльності, що характеризують людину як суб'єкта, обрано:

- *пізнавальний* - обізнаність людини відносно сутності, особливостей інноваційної діяльності у тій сфері життєдіяльності, в якій вона здійснюється, особистісних вимог до її суб'єктів;
- *мотиваційний* – ставлення особистості до інноваційної діяльності в певній сфері, що визначає прагнення людини до активних дій у створенні й використанні нового;
- *поведінковий* – активний прояв інноваційності людини у житті, провідний діяльності;
- *особистісний* – наявність інноваційних особистісних властивостей, що сприяють досягання бажаних результатів в інноваційній сфері.

Для кожного з цих компонентів надано обґрунтування критеріїв, показників та рівнів їх прояву.

В якості критерію пізнавального компонента готовності до інноваційної ді-

яльності обрано розуміння її сутності, особливостей та вимог, які висуває інноваційна діяльність до особистості, що проявляється у таких емпіричних показниках: наявність знань щодо реалізації інноваційної діяльності; здатність дати визначення понять «інновація», «інноваційна діяльність»; здатність пояснити особливості інноваційної діяльності стосовно свого фаху професійної діяльності; здатність вказати, яких знань щодо реалізації інноваційної діяльності не вистачає.

Основним критерієм прояву мотиваційного компонента готовності до інноваційної діяльності було обрано спрямованість на підтримку інноваційної діяльності, прагнення особистості до нового, до саморозвитку, що має прояв у показниках: характер ставлення до інноваційної діяльності у своїй професійній сфері; визнання інноваційності необхідною складовою своєї професійної діяльності; тип ставлення до інновацій; оцінка потреби в інноваціях загалом та в окремих аспектах професійної діяльності; цікавість до нового; прагнення до саморозвитку.

Основними критеріями поведінкової складової готовності особистості до інноваційної діяльності було визначено інноваційну активність, що може набувати різних форм, а також здатність реалізовувати інноваційну діяльність загалом, показники якої: наявність умінь реалізації інноваційної діяльності; тактика інноваційної поведінки; здатність до висування інноваційних ідей; участь у реалізації інноваційної діяльності; прояв інноваційності у відповідному виді діяльності (викладачкій для педагогів та навчальній для студентів); індивідуальні особливості інноваційної діяльності; типи інноваційної поведінки. При цьому було уточнене поняття *інноваційна поведінка - сукупність будь-яких зовнішніх проявів активності особистості, що відбиває ставлення індивіда до нових умов життєдіяльності, характер його пристосування до нового*. В якості основних параметрів такої поведінки було виділено: ступінь активності індивіда по відношенню до нового, ступінь керованості поведінки. Характерні особливості цієї поведінки, утворенні своєрідним поєднанням її ключових параметрів, являють собою її типи, яким надано такі умовні назви: «стихийне реагування» (низька активність і низька керованість), «самозбереження» (низька активність і висока керованість), «експериментування» (висока активність і низька керованість) і «творчий пошук» (висока активність та висока керованість).

Критерієм особистісної готовності виступає *інноваційність – сукупність властивостей особистості, що включає здатність людини працювати в нових умовах, ставити нові, незвичні для неї задачі, використовувати нові способи розв'язання проблем, сприймати новий досвід, розвиватись і вдосконалюватись*.

До когнітивних властивостей, що забезпечують обізнаність стосовно інновацій, швидке реагування на нове, самостійне продукування творчих ідей, тобто детермінують прояв та розвиток пізнавального компонента, віднесено: сприйнятливність до нового, гнучкість, винахідливість, креативність, інтуїтивність. Властивостями емоційно-вольової сфери, які забезпечують регуляцію інноваційної діяльності, здатність висувати цілі інноваційної діяльності та здійснювати їх реалізацію, тобто детермінують виникнення і розвиток складових мотиваційного компонента, визначено: ризикованість, високий рівень домагань, орієнтацію на успіх, наполегливість, інтернальність, впевненість в собі, самоактуалізацію, адекватну

самооцінку, оптимальну тривожність, самоконтроль, рефлексивність. Соціальні якості особистості забезпечують конструктивну поведінку особистості та сприяють взаємодії з оточенням на стадіях висування, обговорення, реалізації і оцінки інновацій, тобто впливають на характер реалізації поведінкового компонента: самостійність, адаптивність, відкритість, довірливість, конструктивність, товариськість, організаторські здібності, небайдужість до інших, емпатія, здатність вести конструктивний діалог, толерантність.

Також визначено та охарактеризовано загальні *рівні* прояву окремих компонентів готовності до інноваційної діяльності, що відповідають низькому, посередньому та високому її значенню. На низькому рівні спостерігається відсутність уявлень чи поверхове розуміння сутності інноваційної діяльності, низька зацікавленість в інноваційній діяльності, невизнання її необхідності, запобігання нового, низький рівень прагнення до саморозвитку, відсутність умінь інноваційної діяльності, слабка інноваційна активність, відсутній чи незначний досвід інноваційної діяльності, слабка виразність більшості інноваційних властивостей. Посередній рівень характеризується знанням окремих аспектів інноваційної діяльності, частковою її підтримкою, посереднім інтересом до неї, залежністю від зовнішніх стимулів, посереднім прагненням до саморозвитку, розвинутістю окремих умінь інноваційної діяльності, середнім рівнем виразності інноваційної активності, ситуативною участю в інноваціях, посередньою виразністю інноваційних властивостей. Високий рівень готовності особистості до інноваційної діяльності має прояв у правильному, сучасному розумінні інноваційної діяльності та її особливостей, повному визнанні необхідності інноваційної діяльності (у тому числі і у своїй фаховій сфері), цікавості до неї, прагненні до участі в інноваціях, переважанні внутрішньої мотивації інноваційної діяльності, активному прагненні до саморозвитку, комплексі вмінь реалізації інноваційної діяльності, активній, ініціативній і систематичній інноваційній діяльності, високій, стійкій виразності інноваційних властивостей.

У третьому розділі «Емпіричне дослідження готовності суб'єктів навчання до інноваційної діяльності» описано методику констатувального експерименту, наведено експериментальні дані стосовно інноваційності суб'єктів навчання та особистісних чинників інноваційної поведінки, стану готовності студентів економічних спеціальностей та працівників освіти різних категорій до інноваційної діяльності, внутрішніх та зовнішніх умов підготовки студентів до реалізації інноваційної діяльності.

На констатувальному етапі дослідження визначався вихідний рівень готовності суб'єктів навчання до інноваційної діяльності, а також досліджувалися наявні умови у ВНЗ економічного профілю щодо їх достатності для розвитку інноваційної діяльності суб'єктів навчання. Всього у дослідженні на цьому етапі взяли участь 1074 студенти та 268 викладачів. Для збору первинної емпіричної інформації використовувалися як готові психодіагностичні методики, так і спеціально розроблені анкети.

Дослідження здійснювалося за декількома напрямками. Першим напрямком дослідження було вивчення ставлення суб'єктів навчання до актуальних освітніх

змін як показник їхньої інноваційності. Прикладом таких інновацій є запровадження у вищій освіті України вимог Болонського процесу, зокрема, перехід до використання кредитно-модульної системи навчання. Не зважаючи на переважання загального позитивного ставлення до інновацій в освітньому процесі (77,7% студентів та 83,3% викладачів), є певна частка й тих, хто сприймає такі зміни з обережністю. Менш задоволеними освітніми реформами виявилися ті студенти, хто через свої здібності і можливості не може приділити навчанню достатньо уваги. Важливим чинником готовності до змін викладачів виявилася їх професійно-педагогічна підготовленість та досвід роботи. У дослідженні перевірялася також здатність викладачів і студентів самостійно сформулювати пропозиції з вдосконалення процесу навчання. Оцінювалися кількість та якість наданих пропозицій. Виявилось, що пров власної ініціативності щодо змін і у студентів, і у викладачів знаходиться на посередньому рівні. Суб'єкти навчання переоцінюють роль окремих освітніх інновацій, не бачать важливості цілісності і гармонійності необхідних змін. Вважаємо, що отримані дані свідчать про недостатній прояв їх інноваційності.

Другим напрямом констатувального дослідження було з'ясування особистісних чинників інноваційної поведінки студентів. Притаманність студенту певного типу інноваційної поведінки визначалася експертами, в якості яких виступали викладачі ВНЗ. Розподіл студентів за індивідуальними типами інноваційної поведінки виявився таким: «стихийне реагування» - 35,1 %; «самозбереження» - 36,1 %; «експериментування» - 13,7 %; «творчий пошук», - 15,1 %. Отже, переважна більшість студентів проявляє низьку та посередню інноваційність. Вагомими психологічними чинниками інноваційної поведінки виявилися біопсихічні, інтелектуальні здібності, емоційно-вольові якості, риси та акцентуації особистості, особливості мотиваційної сфери, соціальні властивості, які слід враховувати при підготовці особистості до інноваційної діяльності.

Дослідження готовності студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності дозволило виявити низку особливостей стосовно окремих її компонентів та визначити певні шляхи урахування виявлених особливостей при реалізації формульованого етапу експериментальної роботи.

- *Пізнавальний компонент.* Студенти мають досить поверхове уявлення про інноваційну діяльність загалом, інноваційну діяльність за своїм фахом, зокрема. В їх самооцінках пізнавальний компонент готовності до інноваційної діяльності також знаходиться на середньому рівні, що зумовлює потребу у більшому включенні питань інноваційної діяльності у зміст дисциплін професійної підготовки.

- *Мотиваційний компонент.* Студенти зацікавлені у розвитку та прояві своєї інноваційності, вважають інноваційність необхідною складовою своєї професійної діяльності, прагнуть до всього нового та самовдосконалення. Водночас значення особистого розвитку оцінюється дещо вище, ніж значення інноваційної діяльності у професійній сфері. Отже, у процесі викладання слід приділяти увагу популяризації фахової інноваційної діяльності, демонструвати взаємозв'язок особистісного та професійного розвитку, привчати студентів прагнути до нового не тільки у повсякденному житті, а й у навчальній та професійній діяльності.

• *Поведінковий компонент.* Інноваційна поведінка студентів знаходиться на середньому рівні виразності. Вони малоініціативні в плані висунування інноваційних ідей, недостатньо активні в інноваційній, творчій діяльності, мало проявляють інноваційність у навчанні. Для розвитку інноваційної поведінки студентів необхідно забезпечувати заохочення будь-яких її проявів, активно використовувати різноманітні творчі завдання, нетрадиційні форми і методи навчання, навчати студентів цілепокладанню, систематичній навчальній діяльності, критичному аналізу досягнутих результатів, генеруванню інноваційних ідей, висловлюванню власної думки з приводу будь-яких питань тощо.

• *Особистісний компонент.* Недостатньо розвиненими є й всі групи інноваційно-значущих особистісних якостей. Розвиток цих якостей напряму залежить від умов, що забезпечують їх прояв. Творчі пізнавальні властивості можуть проявитись лише за умов організації відповідної творчої діяльності, постановки пошукових завдань. Розвиток мотиваційних властивостей потребує відповідного мотивування й стимулювання з боку викладачів. Якості ж соціальної взаємодії потребують збільшення частки спільної навчальної діяльності, реалізації групових форм і методів навчання, завдань, що потребують спільного виконання.

При аналізі особлива увага спрямовувалась на якості, які є недостатньо розвиненими (значна частка студентів характеризується низьким рівнем їх прояву). Найбільша кількість таких респондентів виявлена за показниками: «здатність пояснити особливості фахової інноваційної діяльності» (частка студентів із низьким рівнем складає 33,4%), «здатність вказати, яких знань та вмій реалізації інноваційної діяльності не вистачає» (60,1%), «здатність до висунування інноваційних ідей» (42,7%), «участь в інноваційній діяльності» (24,4%), «типи інноваційної поведінки» (35,1%), «мотивація досягнень» (47,8%) та «особистісна креативність» (38,6%). Недостатньо розвиненими слід вважати й такі показники, де частка учасників, віднесених до низького рівня, є меншою, однак й частка студентів з високим рівнем є незначною (це «здатність дати визначення понять «інновація», «інноваційна діяльність»; «рефлексивність»; «самоактуалізація»). Разом з тим існують й психологічні передумови для покращення ситуації. Значна частка студентів визнали інноваційність необхідною складовою своєї професійної діяльності (62,1%), прагнуть до саморозвитку (54,8%). Водночас деякі перешкоди може висунути явно завищена самооцінка за такими параметрами, як «паявність знань щодо реалізації інноваційної діяльності» (42,4% опитаних віднесли себе до високого рівня), «наявність умій реалізації інноваційної діяльності» (52,9%), «наявність здібностей до інноваційної діяльності» (78,7%), «виразність інноваційно-значущих особистісних властивостей» (50,2%), адже, не маючи досвіду реальної інноваційної діяльності, студенти не можуть себе оцінити адекватно, а неадекватно завищена самооцінка цих якостей заважає студентам усвідомити необхідність їх подальшого розвитку і саморозвитку.

Узагальнені результати констатувального етапу перевірки готовності педагогів до інноваційного навчання дозволили виокремити такі тенденції у змістовому наповненні кожного компонента готовності:

• *Пізнавальний компонент.* У розумінні поняття «інновація» педагогічними

працівниками переважає обмежене бачення інновації як нововведення, запровадження окремих змін у процес при відкиданні суттєвішого параметру інновації – вдосконалення системи, того, заради чого інновація, як правило, і вводитьься.

- *Мотиваційний компонент.* Педагоги в цілому визнають необхідність інноваційної діяльності, спрямовані на саморозвиток, підтримують інноваційні процеси в освіті, однак певна частина педагогічних працівників ставиться до інновацій обережно, вважає, що інноваційна діяльність можлива лише за певних, незалежних від них умов. При цьому перевага надається окремим компонентам оновлення навчального процесу, зокрема вдосконаленню методів і технологій навчання. Необхідно звертання уваги діючих педагогічних працівників на необхідність цілісного оновлення освіти.

- *Поведінковий компонент.* Участь більшості педагогічних працівників в інноваційній діяльності є посередньою. При чому вагомий вплив на рівень інноваційної активності мають окремі соціально-демографічні характеристики. Інноваційна діяльність значної частки педагогів полягає у запровадженні вже перевірених нововведень, ініціюється «згорні», здійснюється скоріше час від часу, ніж постійно. Орієнтація на гуманістичну спрямованість інноваційних пошуків присутня лише в окремих аспектах освітньої діяльності. Для подолання цієї ситуації необхідно більш активно залучати всіх учасників педагогічного процесу до інновацій, надавати можливість педагогам самостійно ініціювати і реалізовувати інновації у своїй діяльності, надавати перевагу гуманістично спрямованим концепціям і технологіям освітньої діяльності.

- *Особистісний компонент.* Педагоги досить високо оцінюють свої інноваційно-значущі особистісні властивості, натомість ця оцінка не завжди є об'єктивною. Педагогам слід розвивати в собі ризикованість, винахідливість, не боятись експериментувати і отримувати задоволення від творчої праці.

Безумовно, результати діагностики викладачів помітно вищі, ніж у студентів. Проте і тут виявлено показники, які потребують подальшого розвитку. Так, 34,1% викладачів не беруть участі в інноваційній діяльності, 22,3% не можуть дати визначення понять «інновація», «інноваційна діяльність». Лише 16,7% високо оцінюють своє вміння реалізовувати інноваційну діяльність. Разом з тим, 86,1% учасників гостро відчувають потребу в інноваціях для своєї професійної діяльності, 84,7% прагнуть до саморозвитку, і водночас 80,4% вважають, що у них наявний необхідний рівень розвитку інноваційно-значущих особистісних властивостей. Отже, викладачі розуміють необхідність інноваційних змін у власній діяльності, готові включитись в інноваційний пошук.

Дослідження оцінки суб'єктами навчання внутрішніх і зовнішніх умов інноваційної діяльності з'ясувало як їх суб'єктивну значущість, так і ступінь задоволеності студентів і викладачів наявними умовами. Результати опитування студентів показали недостатність необхідних умов підготовки студентів до інноваційної діяльності. При чому між зовнішніми і внутрішніми умовами простежується взаємозв'язок. З одного боку, процес навчання ґрунтується на традиційних підходах, характеризується посередньою змістовою і методичною інноваційністю, з іншого, студенти проявляють недостатню задоволеність навчальним процесом,

недооцінюють роль зовнішніх факторів у прояві і розвитку інноваційності. Готовність педагогів до інноваційної діяльності значно залежить від їх задоволеності своєю фаховою діяльністю. Водночас педагоги, як і студенти, недооцінюють роль соціально-психологічних факторів у прояві інноваційності. Вважаємо, що процес підготовки до інноваційної діяльності має включати створення сприятливих зовнішніх умов та оптимізацію внутрішніх факторів.

Загалом, проведення констатувального експерименту підтвердило припущення про посередній рівень сформованості готовності суб'єктів навчання до інноваційної діяльності, а також недостатність умов щодо її розвитку й прояву у ВНЗ економічного профілю.

У четвертому розділі «Концептуальні засади формування готовності студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності в процесі психолого-педагогічної підготовки» розглянуто концептуальні основи реалізації такої підготовки, показано можливості психолого-педагогічних дисциплін для формування готовності особистості до інноваційної діяльності в умовах економічного ВНЗ, розкрито модель підготовки студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності.

На основі проведеного теоретичного аналізу та результатів констатувального експерименту було розроблено концепцію інтегративної стратегії інноваційного розвитку студентів економічних спеціальностей у професійній підготовці, в основу якої закладена ідея поєднання особистісних, соціальних і діяльнісних аспектів. Інноваційна діяльність знаходиться на перетині трьох сфер життя людини – особистісної, соціальної та діяльнісної, утворюючи 5 зон можливого прояву інноваційності (рис. 1).

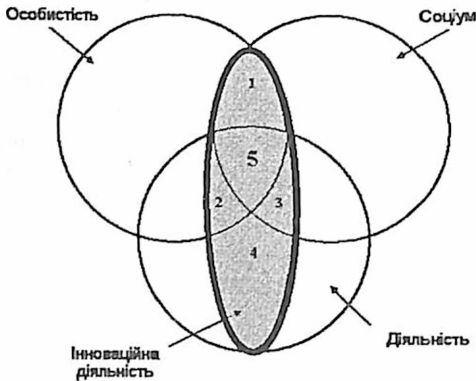

Рис. 1. Зони інноваційності у загальній системі інтегрованих зв'язків інноваційної діяльності

(1 – зона інноваційності особистості у сфері соціальних відносин; 2 – зона інноваційності як засобу розвитку особистості через діяльність; 3 – зона інноваційності у діяльності як засобу розв'язання соціальних проблем; 4 – зона інноваційності як розв'язання актуальних проблем діяльності; 5 – зона інноваційності як засіб інтегрованого розвитку всіх складових водночас, їх взаємовпливу і взаємодосконалення)

На рівні *діяльнісного компонента* має бути забезпечена максимальна реалізація у навчальному процесі інноваційної діяльності, надання навчальному процесу та процесу професійної підготовки творчого, інноваційного характеру. На рівні *особистісного компонента* мають бути забезпечені прояв і розвиток інноваційних особистісних властивостей, навчання людини засобом прояву й вдосконалення своїх переваг і можливостей. На рівні *соціального компонента* має бути створене інноваційне навчальне середовище.

Приймаючи в якості основної ідеї необхідності поєднання всіх названих компонентів підготовки до інноваційної діяльності дозволило визначити перелік *принципів*, що мають бути покладені в основу розробки експериментальної моделі підготовки студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності:

- *принцип інтегративності*, що забезпечує цілісність і гармонійність розвитку інноваційності в усіх сферах життя людини (соціальної, особистісної і діяльнісної);
- *неперервності і поступовості розвитку*, що сприяє постійному оновленню процесу професійної підготовки, відповідності актуальним запитам сьогодення;
- *гуманізму*, що полягає у пріоритеті в процесі інноваційної діяльності загальнолюдських цінностей та забезпечує ціннісну основу інноваційної діяльності;
- *варіативності*, що забезпечує динамізм освітнього середовища, сприяє долаанню стереотипів, розширює можливості його учасників;
- *соціального партнерства* між усіма учасниками навчального процесу, що забезпечує формування колективних суб'єктів інноваційної діяльності.

Для реалізації розробленої концепції інноваційно-орієнтованої професійної підготовки було обрано цикл дисциплін психолого-педагогічної підготовки, який може бути якісним доповненням основного фахового спрямування в економічних ВНЗ за рахунок формування професійно значущих особистісних властивостей та уможливорює забезпечення гармонійного поєднання особистісного, соціального та діяльнісного аспектів підготовки особистості до інноваційної діяльності.

Аналіз наукових та навчально-методичних джерел українських (В.А.Козаков, Д.І.Дзвінчук, Т.Б.Поясок, М.В.Фоміна, Т.Л.Шепеленко) та російських (Ю.М.Ізмайлова, О.А.Вінокурова, Є.В.Загайнова) авторів та досвіду організації психолого-педагогічної підготовки студентів дозволив встановити: на сьогодні спостерігається значна увага дослідників до наукового обґрунтування психолого-педагогічної підготовки у ВНЗ непедагогічного профілю; дослідниками пропонуються концепції психолого-педагогічного навчання, обґрунтовуються цілі, принципи, зміст, технології реалізації такої підготовки. Однак, незважаючи на виражену увагу науковців до проблем психолого-педагогічного навчання, стан викладання дисциплін психолого-педагогічного циклу у вітчизняних ВНЗ досі залишається незадовільним: практично відсутні навчально-методичні роботи, в яких є єдина ключова ідея, здійснюється дійсна інтеграція психологічного та педагогічного аспектів; підручники часто перенавантажені несуттєвим, другорядним матеріалом, слабко враховують вікові особливості аудиторії, для якої призначені. Причиною такої ситуації може бути відсутність в Україні державних стандартів у

викладанні гуманітарних дисциплін у непрофільних ВНЗ. Перспективним є принесення у практику психолого-педагогічної підготовки наукових концепцій, що забезпечать предметну цілісність викладання основ психології та педагогіки, більшу виразність професійного контексту підготовки, наблизять процес навчання до проблем розвитку особистості студентів в процесі професійної підготовки, зроблять вивчення психолого-педагогічних дисциплін більш цікавим, корисним, гуманістично- та інноваційно-зорієнтованим.

На підставі попередньо визначених концептуальних засад було розроблено *модель підготовки студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності*, яка відображує структуру відповідно побудованого навчального процесу стосовно його ціле-мотиваційного, змістового, організаційно-технологічного та контрольньо-оцінного компонентів, а також засобів і умов, необхідних для реалізації поставлених навчальних цілей (рис. 2).

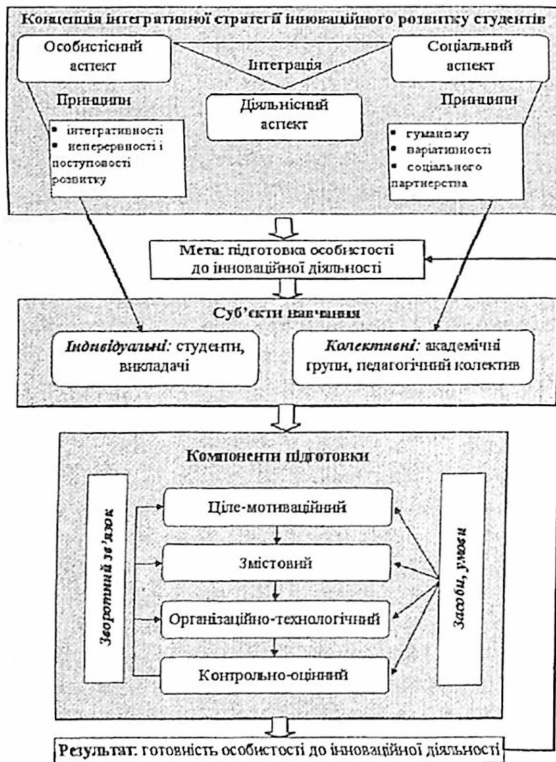

Рис. 2. Модель підготовки студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності

У п'ятому розділі «Експериментальна перевірка дієвості психолого-педагогічної підготовки для формування готовності студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності» представлений опис формувального експерименту з перевірки дієвості інноваційно-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки студентів на різних етапах її реалізації в економічному університеті, наведено результати експериментальної роботи.

Реалізація експериментальної моделі відбувалася на всіх етапах психолого-педагогічної підготовки (далі ППП) в ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (далі КНЕУ), на кожному із яких забезпечувалося формування окремих властивостей, значущих для підготовки студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності:

1. Початковий етап ППП як обов'язковий компонент професійної компетентності майбутніх економістів (вивчення дисципліни «Психологія та педагогіка») - актуалізація потреби студентів в інноваційній діяльності, пізнання ними своїх творчих здібностей, формування початкових вмінь реалізації інноваційної діяльності, спільної пошукової й дослідницької роботи.

2. Поглиблена ППП майбутніх викладачів економіки (на прикладі дисципліни «Психологія діяльності та навчальний менеджмент») - розширення теоретичних уявлень про зміст, технології інноваційної діяльності, наповнення її професійним контекстом, формування вмінь управління інноваційною діяльністю, реалізації спільних інноваційних проектів.

3. Розвиток інноваційності викладачів економічного університету як найважливіша передумова створення інноваційного освітнього середовища (управління інноваційною діяльністю на кафедрі, тренінги для викладачів із вдосконалення психолого-педагогічної компетентності) – посилення інноваційної спрямованості викладачів, ознайомлення з інноваційними технологіями навчання, вдосконалення вмінь реалізації інноваційних проектів, відпрацювання інноваційної поведінки.

Метою першого етапу експериментальної роботи, що реалізовувався на основі початкової ППП у КНЕУ (дисципліна «Психологія та педагогіка»), було формування первинного досвіду пошукової, творчої діяльності студентів, вивчення свого творчого потенціалу та розвиток сприятливих для інноваційної діяльності особистісних властивостей. Для цього були використані такі дидактичні засоби відповідно до виділених компонентів інноваційно-зорієнтованої ППП:

- *ціль-мотиваційний*: коректна постановка і обговорення зі студентами навчальних цілей і завдань, серед яких зазначаються й завдання формування інноваційних властивостей; підведення підсумків та визначення ступеня реалізації поставлених навчальних цілей; використання відповідних поставленим навчальним цілям форм і методів навчання; постановка і досягнення мотиваційних цілей; забезпечення творчої навчальної атмосфери;

- *змістовий*: модульно-блочний розподіл змісту навчальної дисципліни із виділенням специфічних цілей інноваційного розвитку у кожному блоці; використання сучасних підходів до відбору і представлення навчального матеріалу; варіативність змісту навчання;

- *організаційно-технологічний компонент*: управління самостійною роботою

студентів на лекціях, тренінгова форма проведення практичних занять, індивідуалізація та диференціація самостійної роботи студентів, проектно-дослідницька діяльність;

- *контрольно-оцінний компонент*: рейтингово-модульний контроль успішності навчальної діяльності студентів, методики оцінки інтерактивних лекцій, тренінгових практичних занять, диференційованої самостійної роботи студентів, рефлексія навчальних досягнень студентів, зворотний зв'язок та ведення електронного журналу обліку успішності навчання.

Метою другого етапу експериментального навчання, що реалізовувався в процесі поглибленої ППП у КНЕУ (на прикладі дисципліни «Психологія діяльності та навчальний менеджмент»), було розширення уявлень студентів про зміст, технології інноваційної діяльності, наповнення її професійним контекстом, формування вмій управління інноваційною діяльністю, реалізації спільних інноваційних проектів. Для цього були використані такі дидактичні засоби:

- *ціле-мотиваційний*: введення до цілей дисципліни цілей підготовки до інноваційної діяльності, постановка і обговорення таких цілей зі студентами; попереднє налаштування студентів на інноваційний підхід в освіті і управлінні навчанням; актуалізація та підтримка мотивів творчої, пошукової діяльності;

- *змістовий*: побудова змісту дисципліни як процесу реалізації інноваційної діяльності;

- *організаційно-технологічний* - вдосконалення існуючих методів навчання, розширення кола творчих, пошукових методів: тренінгова форма проведення практичних занять; дидактичні ігри інноваційного характеру; методи інноваційної самостійної роботи студентів;

- *контрольно-оцінний* - засоби інноваційного оцінювання успішності навчальної діяльності студентів: рейтингово-модульний контроль успішності навчальної діяльності студентів, методики взаємооцінювання, організація конструктивного зворотного зв'язку, навчальна рефлексія.

На третьому етапі експериментальної роботи забезпечувалася реалізація інноваційно-зорієнтованого підходу в процесі управління освітньою діяльністю, а також розвиток інноваційності викладачів в ході їх післядипломної педагогічної освіти.

Експериментальна робота в напрямі забезпечення інноваційно-зорієнтованого управління кафедрою ВНЗ здійснювалася автором упродовж 2001-2006 рр. при управлінні кафедрою педагогіки та психології в КНЕУ на посадах керівника секції психології та педагогіки, заступника та виконуючого обов'язки завідувача кафедри педагогіки та психології КНЕУ. В основу управління були покладені визначені нами принципи концепції інтегративної стратегії інноваційного розвитку студентів економічних спеціальностей.

Основними практичними заходами в управлінні кафедрою, ініційованими і запровадженими автором, що слугували реалізації принципів інноваційно-зорієнтованої освіти, були:

- постановка цілей інноваційного розвитку процесу навчання, постійне заохочення і підтримка пошукової діяльності викладачів;

- організація й систематичне проведення засідань методичних секцій з дисциплін кафедри, присвячених питанням удосконалення процесу навчання, запровадження інноваційних навчальних технологій;
- створення творчих груп викладачів із виконання актуальних завдань удосконалення навчального процесу;
- оновлення навчально-методичного забезпечення навчального процесу з урахуванням актуальних вимог та збільшення інноваційності процесу навчання (навчальні та навчально-методичні посібники, навчальні програми та матеріали контролю, пам'ятки для викладачів, тексти лекцій тощо);
- включення завдань інноваційної педагогічної діяльності до індивідуальних планів роботи викладачів з обов'язковим кінцевим звітом і обговоренням досягнутих результатів;
- проведення консультативної роботи з молодими викладачами кафедри з приводу допомоги в організації навчального процесу, оволодінні сучасними технологіями навчання;
- організація взаємовідвідування викладачів, проведення відкритих занять із переймання досвіду інноваційної педагогічної діяльності тощо.

Опитування викладачів кафедри, спостереження за їх діяльністю показали значну виразність їх інноваційності, переважне використання інноваційних навчальних технологій при роботі зі студентами.

Другим напрямом розвитку інноваційності викладачів була реалізація експериментальної моделі при проведенні підвищення кваліфікації викладачів. Метою експериментальної роботи на цьому етапі було посилення інноваційної спрямованості викладачів, їх ознайомлення з інноваційними технологіями навчання, вдосконалення вмінь реалізації інноваційних проєктів, відпрацювання окремих навичок інноваційної поведінки тощо.

При цьому були використані такі дидактичні засоби:

- *ціле-мотиваційний*: спільне обговорення із викладачами призначення й особливостей інноваційного навчання; занурення в інноваційний режим роботи; створення конструктивної, творчої атмосфери в процесі навчання педагогів; мотивація додаткового професійного навчання педагогів; зняття негативних установок, бар'єрів творчої діяльності; використання спільної діяльності; врахування особливостей дорослої аудиторії;
- *змістовий*: запровадження як цілісних навчальних програм із розвитку інноваційності педагогів, так і окремих тренінгових занять із формування готовності педагогів до інноваційної діяльності;
- *організаційно-технологічний* – тренінговий режим роботи, методи спільного, кооперативного навчання, колективної розумової діяльності, творчих проєктів, навчальна рефлексія;
- *контрольно-оцінний* – рейтинговий контроль, інноваційні критерії оцінювання.

Для розкриття позитивного впливу інноваційно-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки на готовність суб'єктів навчання до інноваційної діяльності були зіставлені різноманітні показники готовності до інноваційної діяльності в

контрольних та експериментальних групах після завершення експериментальної роботи на кожному етапі. Для підтвердження значущості виявлених відмінностей використовувалися спеціальні статистичні критерії значущості (t-критерій Ст'юдента та критерій χ^2). Порівняння відсоткового розподілу досліджуваних контрольних та експериментальних груп за рівнями загальної готовності до інноваційної діяльності на кожному етапі експериментальної роботи наведені на рис. 3-5.

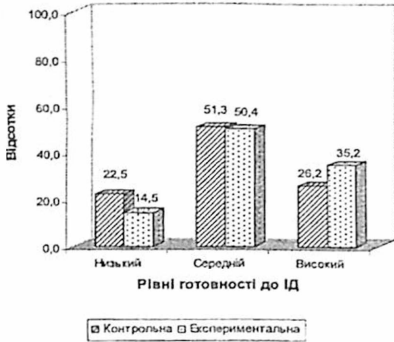

Рис. 3. Розподіл студентів за рівнями готовності до інноваційної діяльності після першого етапу експериментальної роботи

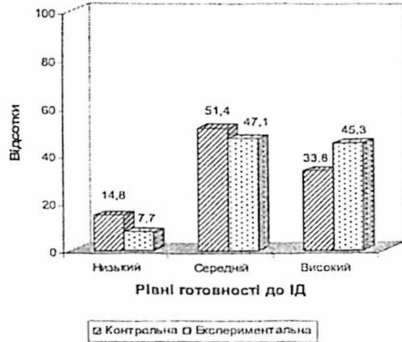

Рис. 4. Розподіл студентів за рівнями готовності до інноваційної діяльності після другого етапу експериментальної роботи

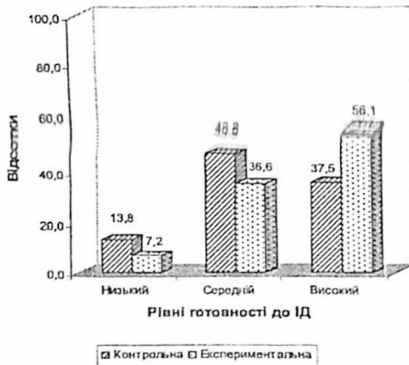

Рис. 5. Розподіл викладачів за рівнями готовності до інноваційної діяльності після третього етапу експериментальної роботи

Бачимо, що на всіх етапах експериментальної роботи більша частка досліджуваних експериментальних груп проявляє вищий рівень готовності. Для перевірки значущості відмінностей використовувався статистичний критерій χ^2 . Отримані в експерименті значення цього критерію порівнювалися з табличним

значенням. Достовірними для рівня значущості 0,05 виявилися значення χ^2 , більші за 5,99. На першому етапі експериментальної роботи отримане значення критерію χ^2 складало 5,93, що близько до теоретичного рівня значущості, на другому 7,63, на третьому 15,45. Отже, можна заключити, що експериментальна робота виявилася дієвою в плані розвитку готовності студентів економічних спеціальностей, а також викладачів економічного університету до інноваційної діяльності.

Окремо перевірявся вплив проведених експериментів на результативність ППП на кожному її етапі. Такий вплив також виявився позитивним, тобто в результаті експериментального навчання спостерігалось зростання успішності навчання студентів, підвищувалася задоволеність суб'єктів навчання реалізованим навчальним процесом.

Отже, використання розроблених дидактичних засобів із розвитку різних компонентів готовності суб'єктів навчання до інноваційної діяльності на різних етапах ППП дозволило не тільки збільшити таку готовність, а й здійснило позитивний вплив на результативність самої професійної підготовки.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретико-методологічне обґрунтування та експериментальну апробацію психолого-педагогічних засад підготовки майбутніх економістів до інноваційної діяльності. Проведене дослідження дозволило зробити такі висновки:

1. Основним змістом та призначенням вищої освіти в Україні виступає цілеспрямована і системна професійна підготовка, що забезпечує формування висококваліфікованих професійних кадрів, здатних до розв'язання широкого кола професійних завдань. У вітчизняній вищій освіті існує багато ключових проблем, що зумовлюють її недостатню ефективність та гальмують подальший розвиток. Ці проблеми стосуються структури освітньої підготовки, державної політики у галузі вищої освіти, реформ, що здійснюються тощо.

Необхідною передумовою будь-яких освітніх реформ має бути наукове обґрунтування, яке базується на конкретному методологічному підході. На сьогодні в освітньому просторі України представлено низку підходів до освіти, водночас перспективним стає інтеграція - поєднання різних підходів освітньої діяльності в єдиній моделі. В якості такого інтегруючого підходу у вищій професійній освіті пропонується інноваційно-зорієнтований підхід, в якому провідне значення надається підготовці особистості до життя в змінних умовах, реалізації інноваційної діяльності, розвитку інноваційних властивостей. Такий підхід має реалізовуватись у всіх компонентах освітньої діяльності: ціле-мотиваційному (включася обов'язкову постановку навчальних цілей підготовки особистості до інноваційної діяльності, заохочення суб'єктів навчання до прояву і розвитку інноваційності), змістовому (використання сучасних методик відбору і подання змісту освіти, включення питань щодо інноваційної діяльності у навчальні плани і програми підготовки), організаційно-технологічному (використання сучасних інноваційних

технологій навчання, створення інноваційного освітнього середовища) та контролю-оцінному (розширення функцій контролю, використання сучасних методик контролю-оцінної діяльності, запровадження інноваційного оцінювання).

Особливо вагомим стає використання інноваційно-зорієнтованого підходу у професійній підготовці майбутніх економістів, що складає важливу умову запровадження у нашій країні інноваційної моделі економічного розвитку. На сьогодні підготовка майбутніх економістів до інноваційної діяльності реалізується явно недостатньо. У навчальних планах представлена обмежена кількість дисциплін з інноваційною тематикою, що до того ж викладаються лише на окремих факультетах та спеціальностях. У змісті і методиці викладання цих дисциплін переважає традиційний підхід, внаслідок чого вони мало сприяють реалізації цілей інноваційно-зорієнтованої професійної підготовки. Основна увага приділяється формуванню предметних знань, тоді як особистісний аспект підготовки до інноваційної діяльності залишається практично не представленим у змісті спеціальних дисциплін. Для забезпечення відповідності вітчизняної економічної освіти вимогам сьогодення актуальним стає обґрунтування психолого-педагогічних засад запровадження інноваційно-зорієнтованого підходу у професійну підготовку фахівців економічного профілю.

2. У розумінні сутнісних особливостей інновацій дослідниками висловлюються різні, часто протилежні погляди. Під інновацією розуміють або будь-що нове в системі, природування її певних елементів, або лише якісну зміну; або процес створення нового або результат; або тільки комплексну зміну в системі, або й окремі, локальні зміни; або принципово нове, або як вдосконалене старе і т.п. Найважче підходи можна інтегрувати в цілісному тлумаченні поняття «інновація» як такого цілеспрямованого нововведення у певній системі, що вдосконалює цю систему, призводить до її прогресивного розвитку. Тобто ключовою ознакою інновації визнано її прогресивність для розвитку певної системи.

У процесі аналізу психологічних основ діяльності було надане таке визначення поняття «інноваційна діяльність» – це особливий вид діяльності людини, спрямований на оновлення й вдосконалення певної системи, забезпечення її прогресивного розвитку. Інноваційна діяльність характеризується особливою структурною побудовою та має специфічний процес реалізації, що може бути представлений як послідовна реалізація кількох циклів інноваційної діяльності: розроблення, запровадження та розповсюдження інновації, у кожному з яких наявні орієнтувальна, виконавча та контрольна складові.

Суб'єктом інноваційної діяльності виступає людина, яка свідомо і цілеспрямовано діє, реалізує інноваційну діяльність. Для розробки дієвих систем підготовки особистості до інноваційної діяльності слід забезпечити реалізацію представлених на сьогодні підходів у поєднанні діяльнісного, особистісного та соціального компонентів. До психологічних чинників формування інноваційної діяльності віднесено розвиток індивідуальних та колективних інноваційних властивостей, розвиток особистісної готовності до реалізації інноваційної діяльності. Педагогічний аспект полягає у забезпеченні необхідних умов прояву даних інноваційних властивостей, створенні інноваційного навчального середовища.

3. Готовність особистості до інноваційної діяльності розуміється як стійка характеристика особистості, інтегральне особистісне утворення, що складається з сукупності взаємопов'язаних інноваційних властивостей. В якості компонентів готовності особистості до інноваційної діяльності, що характеризують людину як суб'єкта, обрано: пізнавальний - обізнаність людини відносно сутності, особливостей інноваційної діяльності у тій сфері життєдіяльності, в якій вона здійснюється, особистісних вимог; мотиваційний – ставлення особистості до інноваційної діяльності в певній сфері, що визначає прагнення людини до активних дій у створенні й використанні нового; поведінковий – активний прояв інноваційності людини у житті, провідній діяльності; особистісний – наявність інноваційних особистісних властивостей, що сприяють досягання бажаних результатів в інноваційній сфері. Для кожного з цих компонентів було надано обґрунтування критеріїв, показників та рівнів їх прояву.

4. На констатувальному етапі дослідження визначався вихідний рівень готовності суб'єктів навчання до інноваційної діяльності, вивчалися наявні умови прояву і розвитку інноваційності у ВНЗ економічного профілю. Для цього була розроблена методика дослідження, що включала опис завдань, основних напрямів дослідження, обґрунтування методичних засобів збору і опрацювання емпіричної інформації, уточнення емпіричних критеріїв та показників.

Вивчення ставлення суб'єктів навчання до актуальних освітніх змін як показника їхньої інноваційності показало, що і студенти, і викладачі здебільшого підтримують ті інновації, що здійснюються, водночас самі недостатньо здатні до висування конструктивних ідей щодо вдосконалення навчальної діяльності.

Інноваційна поведінка студентів знаходиться на посередньому рівні виразності. Вагомими психологічними чинниками певних типів інноваційної поведінки слугують біопсихічні, інтелектуальні здібності, емоційно-вольові якості, риси та акцентуації особистості, особливості мотиваційної сфери, соціальні властивості.

Дослідження готовності студентів та викладачів до інноваційної діяльності дозволило виявити ряд особливостей стосовно окремих її компонентів та визначити певні шляхи урахування виявлених особливостей при реалізації формувального етапу експериментальної роботи. Студенти мають досить поверхове уявлення про інноваційну діяльність загалом, інноваційну діяльність за своїм фахом зокрема, однак, зацікавлені у розвитку своєї готовності до інновацій. Водночас вони більше зорієнтовані на розвиток своєї особистісної інноваційності, ніж на підготовку до фахової інноваційної діяльності. Вони малоініціативні в плані висування інноваційних ідей щодо вдосконалення актуальної для них сфери діяльності – навчання, беруть недостатню участь в інноваційній, творчій діяльності, мало проявляють інноваційність у навчанні. Недостатньо розвиненими є всі групи інноваційних особистісних якостей.

У процесі викладання слід приділяти увагу популяризації фахової інноваційної діяльності, демонструвати взаємозв'язок особистісного та професійного розвитку, забезпечувати заохочення будь-яких проявів інноваційної поведінки, активно використовувати різноманітні творчі завдання, нетрадиційні форми і методи навчання, навчати студентів цілепокладанню, систематичній навчальній дія-

льності, критичному аналізу досягнутих результатів, генеруванню інноваційних ідей, висловлюванню власної думки з приводу будь-яких питань тощо.

У розумінні сутності інновацій та інноваційної діяльності педагогічними працівниками також переважає обмежене бачення інновації як нововведення, запровадження окремих змін у процес при відкиданні суттєвішого параметру – вдосконалення системи, того, заради чого інновація, як правило, і вводитьься. Педагоги в цілому визнають необхідність інноваційної діяльності, спрямовані на само-розвиток, підтримують інноваційні процеси в освіті, однак певна частина педагогічних працівників ставиться до інновацій обережно, вважає, що інноваційна діяльність можлива лише за певних, незалежних від них умов. При цьому перевага надається окремим компонентам оновлення навчального процесу, зокрема вдосконаленню методів і технологій навчання. Участь більшості педагогічних працівників в інноваційній діяльності є посередньою, така діяльність більше характеризується запровадженням уже відомих інновацій, ніж розробкою власних стратегій, ініціюється «згори», здійснюється ситуативно. Орієнтація на гуманістичну спрямованість інноваційних пошуків присутня лише в окремих аспектах освітньої діяльності. Педагоги досить високо оцінюють свої інноваційні особистісні властивості, проте ця оцінка не завжди є об'єктивною.

Необхідне звертання уваги діючих педагогічних працівників на необхідність цілісного оновлення освіти, активніше залучати їх до інноваційних пошуків, надавати можливість самостійно ініціювати і реалізовувати інновації у своїй діяльності, проявляти інноваційні властивості, підтримувати гуманістично спрямовані концепції і технології освітньої діяльності.

Дослідження внутрішніх і зовнішніх умов інноваційної діяльності дозволило з'ясувати недостатність необхідних умов підготовки студентів до інноваційної діяльності.

Загалом, проведення констатувального етапу експерименту підтвердило припущення про посередній рівень сформованості готовності суб'єктів навчання до інноваційної діяльності, а також недостатність умов щодо її розвитку й прояву в економічних ВНЗ.

5. На основі проведеного теоретичного аналізу та результатів констатувального експерименту було розроблено концепцію інтегративної стратегії інноваційного розвитку студентів економічних спеціальностей у професійній підготовці, в основу якої закладена ідея інтеграції особистісних, соціальних і діяльнісних аспектів. На рівні діяльнісного компонента має бути забезпечена максимальна реалізація у навчальному процесі інноваційної діяльності, надання навчальному процесу та процесу професійної підготовки творчого, інноваційного характеру. На рівні особистісного компонента мають бути забезпечені прояв і розвиток інноваційних особистісних властивостей, навчання людини засобом прояву й вдосконалення своїх переваг і можливостей. На рівні соціального компонента має бути створене інноваційне навчальне середовище. Визначено принципи реалізації інноваційно-зорієнтованого підходу: принцип інтегративності, який забезпечує цілісність і гармонійність розвитку інноваційності в усіх сферах життя людини (соціальної, особистісної і діяльнісної); неперервності і поступовості розвитку, який сприяє

постійному оновленню процесу професійної підготовки, відповідності актуальним запитам сьогодення; гуманізму, який полягає у пріоритеті в процесі інноваційної діяльності загальнолюдських цінностей та забезпечує ціннісну основу інноваційної діяльності; варіативності, який забезпечує динамізм освітнього середовища, сприяє доланню стереотипів, розширює можливості; соціального партнерства між всіма учасниками навчального процесу, який забезпечує формування колективних суб'єктів інноваційної діяльності.

Оптимальною змістовою основою для реалізації даної концепції в економічному ВНЗ визнано психолого-педагогічну підготовку, яка є якісним доповненням основного фахового спрямування за рахунок формування професійно значущих особистісних властивостей та має всі можливості для забезпечення гармонійного поєднання особистісного, соціального та діяльнісного аспектів підготовки особистості до інноваційної діяльності.

Водночас реальний стан викладання психолого-педагогічних дисциплін у ВНЗ України є незадовільним для забезпечення належного особистісного розвитку студентів. Перспективним є привнесення у практику психолого-педагогічної підготовки наукових концепцій, що забезпечують предметну цілісність та інноваційну зорієнтованість навчання.

6. На основі попередньо визначених концептуальних засад було розроблено модель підготовки студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності, яка відображує структуру відповідно побудованого навчального процесу стосовно його цілемотиваційного, змістового, організаційно-технологічного та контрольного-оцінного компонентів, а також засобів і умов, необхідних для реалізації поставлених навчальних цілей. Реалізація експериментальної моделі відбувалася на всіх етапах психолого-педагогічної підготовки в ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», на кожному з яких забезпечувалося формування окремих властивостей, значущих для підготовки до інноваційної діяльності. На початковому етапі психолого-педагогічного навчання як обов'язкового компонента професійної підготовки майбутніх економістів здійснювалися: актуалізація потреби студентів в інноваційній діяльності, пізнання ними своїх творчих здібностей, формування початкових вмій реалізації інноваційної діяльності, спільної пошукової й дослідницької роботи. На етапі поглибленої психолого-педагогічної підготовки майбутніх викладачів економіки - розширення теоретичних уявлень про зміст, технології інноваційної діяльності, наповнення її професійним контекстом, формування умій управління інноваційною діяльністю, реалізації спільних інноваційних проєктів. На етапі розвитку інноваційності викладачів економічного університету як найважливішої передумови створення інноваційного освітнього середовища - посилення інноваційної спрямованості викладачів, ознайомлення з інноваційними технологіями навчання, вдосконалення умій реалізації інноваційних проєктів, відпрацювання окремих навичок інноваційної поведінки.

Зіставлення різноманітних показників готовності до інноваційної діяльності в контрольних та експериментальних групах після завершення кожного етапу експериментальної роботи підтвердило позитивний вплив інноваційно-зорієнтованої

психолого-педагогічної підготовки на готовність суб'єктів навчання до інноваційної діяльності. Порівняння відсоткового розподілу досліджуваних контрольних та експериментальних груп за рівнями загальної готовності до інноваційної діяльності показало, що на всіх етапах експериментальної роботи більша частка досліджуваних експериментальних груп проявила вищий рівень готовності до інноваційної діяльності. Перевірка значущості виявлених відмінностей за статистичним критерієм χ^2 підтвердило їх достовірність на рівні значущості 0,05. Отже, експериментальна робота виявилася дієвою в плані розвитку готовності студентів економічних спеціальностей, а також викладачів економічного університету до інноваційної діяльності.

Окремо перевірявся вплив проведених експериментів на результативність ППП на кожному її етапі. Такий вплив також виявився позитивним, тобто в результаті експериментального навчання спостерігалось зростання успішності навчання студентів, підвищувалася задоволеність суб'єктів навчання реалізованим навчальним процесом.

Отже, використання розроблених дидактичних засобів із розвитку різних компонентів готовності суб'єктів навчання до інноваційної діяльності на різних етапах ППП дозволило не тільки збільшити таку готовність, а й здійснило позитивний вплив на результативність самої професійної підготовки.

У подальших дослідженнях пропонується здійснювати апробацію виявлених психолого-педагогічних засад підготовки майбутніх фахівців до інноваційної діяльності на різних профілях підготовки та рівнях вищої професійної освіти, продовжувати пошук дидактичних засобів запровадження інноваційно-зорієнтованого підходу у вищу освіту та психолого-педагогічну підготовку студентів економічних спеціальностей.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНО В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

Монографія

1. Артюшина М. В. Психологічні та педагогічні основи підготовки студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності: монографія / М. В. Артюшина. – К. : КНЕУ, 2009. – 271, [1] с.

Навчальні та навчально-методичні посібники

2. Психологія діяльності та навчальний менеджмент : навч.-метод. посіб. для самостійного вивчення дисципліни / [В. А. Козаков, М. В. Артюшина, О. М. Котикова та ін.] ; за заг. ред. В.А. Козакова. – К. : КНЕУ, 2003. – 829 с. Гриф МОН України (лист № 14/18.2-557 від 19.03.03).

3. Тренінгові технології навчання з економічних дисциплін: навч. посіб. / [Г. О. Ковальчук, Н. Ю. Бутенко, М. В. Артюшина та ін.] ; за заг. ред. Г. О. Ковальчук. – К. : КНЕУ, 2006. – 319 с. Гриф МОН України (лист № 14/18.2-1174 від 26.05.05).

4. Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі: навч. посіб. / [М. В. Артюшина, О. М. Котикова, Г. М. Романова та

ін.] ; за ред. М. В. Артюшиної, О. М. Котикової, Г. М. Романової. – К. : КНЕУ, 2007. – 528 с. Гриф МОН України (лист № 1.4/18-Г-488 від 17.07.06).

5. Психологія та педагогіка: навч. посіб. / [Л. А. Колесніченко, М. В. Артюшина, О. М. Котикова та ін.] ; за заг. ред. Л. А. Колесніченко. – К. : КНЕУ, 2008. – 408 с. Гриф МОН України (лист № 1.4/18-Г-1632 від 05.10.07).

6. Психологія діяльності та навчальний менеджмент : навч. посіб. / [М. В. Артюшина, Л. М. Журавська, Л. А. Колесніченко та ін.] ; за заг. ред. М. В. Артюшиної. – К. : КНЕУ, 2008. – 336 с. Гриф МОН України (лист № 1.4/18-Г-1986 від 13.11.07).

7. Контроль та оцінювання навчальних досягнень студентів економічного університету / [М. І. Радченко, М. В. Артюшина, Г. М. Романова та ін.]. – К. : КНЕУ, 2010. – 332 с.

Навчально-методичні матеріали

8. Індивідуально-типологічні риси особистості й ефективність діяльності : методичні рекомендації до практичних занять з курсу «Психологія діяльності і навчальний менеджмент» / [авт.-уклад. М. В. Артюшина, Г. М. Романова]. – К. : КНЕУ, 2001. – 68 с.

9. Методичні вказівки до виконання курсових робіт з «Методики викладання економіки» / [авт.-уклад. В. А. Козаков, Н. Ю. Бутенко, М. В. Артюшина та ін.]. – К. : КНЕУ, 2002. – 32 с.

10. Програма і методичні рекомендації з психолого-педагогічної практики / [авт.-уклад. В. А. Козаков, Л. М. Грущенко, М. В. Артюшина та ін.] ; за ред. В. А. Козакова – К. : КНЕУ, 2002. – 32 с.

11. Артюшина М. В. Основи психології та педагогіки : метод. вказівки до вивчення дисципліни / М. В. Артюшина. – К. : КіБС, 2004. – 74 с.

Статті у наукових фахових виданнях

12. Артюшина М. В. Проблеми і перспективи використання інноваційно-орієнтованого підходу у сучасній професійній підготовці / М. В. Артюшина // Військова освіта: зб. наук. праць. – К. : Науково-методичний центр військової освіти Міністерства оборони України. – 2006. – № 2 (18). – С.106-114.

13. Артюшина М. В. Психолого-педагогічна підготовка студентів у непедагогічних університетах: сучасні вимоги до змісту та перспективи вдосконалення / М. В. Артюшина // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2006. – Вип.12. – Ч. 1. – С. 20-26. – (Серія «Педагогіка і психологія»).

14. Артюшина М. В. Підготовка до інноваційної діяльності як компонент професійного становлення особистості в умовах сучасних євроінтеграційних процесів / М. В. Артюшина // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди»: наук.-теор. зб. – Переяслав-Хмельницький, 2007. – С. 21-24.

15. Артюшина М. В. Підготовка до інноваційної педагогічної діяльності в контексті гуманістичного підходу / М. В. Артюшина // Людинознавчі студії : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка / [редкол. : Т. Біленко (відп. ред.), О. Кобрій, М. Чепіль та ін.]. – Дрогобич:

Редакційно-видавничий відділ СДПУ ім. Івана Франка, 2007. – Вип. 15 : Педагогіка. – С.4-15.

16. Артюшина М. В. Роль психолого-педагогічної підготовки у становленні творчої особистості майбутнього фахівця / М. В. Артюшина // Педагогічні науки : зб. наук. праць - Суми: Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка, 2007. – Ч. 2 : Неперервна освіта: проблеми, пошуки, перспективи. – С. 237- 242.

17. Артюшина М. В. Психолого-педагогічні аспекти модернізації навчального процесу у вищій школі в умовах сучасних євроінтеграційних процесів / М. В. Артюшина // Вища освіта України. – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: Моніторинг якості освіти». – К. : Інститут вищої освіти АПН України. - 2007. – Додаток 3 (т. 5). – С. 24-30.

18. Артюшина М. В. Особистісна готовність педагогічних працівників до інноваційної діяльності в умовах сучасних освітніх трансформацій / М. В. Артюшина // Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць. / [редкол. : В. В. Олійник (відпов. ред.) та ін.]. – К. : Геопринт, 2007. – Вип. 6. – С. 8-20.

19. Артюшина М. В. Сутність і зміст інноваційної діяльності в освіті : сучасний контекст / М. В. Артюшина // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. – Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. праць / [редкол. : О. Г. Мороз, Н. В. Гузій (відпов. ред.) та ін.]. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2007. – Вип. 7 (17). – С. 3-6.

20. Артюшина М. В. Підготовка викладачів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності в освіті / М. В. Артюшина // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб. наук. праць / [редкол. : Т. І. Сущенко (відпов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя. – 2007. – Вип. 45. – С. 10-16.

21. Артюшина М. В. Теоретичні та методичні аспекти дослідження готовності студентів до інноваційної діяльності / М. В. Артюшина // Вища освіта України. – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К. : Інститут вищої освіти АПН України. – 2008. – Додаток 3, Т. II (9). – С 34-40.

22. Артюшина М. В. Особливості інноваційної поведінки студентів за умов сучасних трансформацій у вищій освіті / М. В. Артюшина // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. – Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи : зб. наук. праць / за ред. П. В. Дмитренка, В. Д. Сиротюка. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. – Вип. 11. – С.11-18.

23. Артюшина М. В. Особистісна готовність студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності / М. В. Артюшина // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / відп. ред. А. Й. Сиротинко. – Хмельницький : ХГПА, 2008. – Вип. 4. – С. 13-18.

24. Артюшина М. В. Проблеми підготовки педагогічних працівників вищої школи України до запровадження кредитно-модульної системи організації

навчального процесу / М. В. Артюшина // Проблеми освіти: наук. зб. – К. : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2008. – Вип. 57. – С. 26-31.

25. Артюшина М. В. Інноваційність суб'єктів навчання та їхнє ставлення до змін в умовах модернізації вищої освіти України / М. В. Артюшина // Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць / [редкол. : О. Л. Ануфрієва та ін. ; голов. ред. В. В. Олійник]. Ун-т менеджменту освіти АПН України, Асоціація безперервної освіти дорослих. – К. : Геопринт, 2009. – Вип. 11. – Ч. 1. – С. 12-22.

26. Артюшина М. В. Формування готовності викладача вищої школи до інноваційної діяльності в освіті / М. В. Артюшина // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2009. – Вип. 25. – Ч. 3. – С. 126-134.

27. Артюшина М. В. Розвиток готовності до інноваційної діяльності шляхом тренінгових методик навчання / М. В. Артюшина // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. А. Й. Сиротинко. – Хмельницький : ХГПА, 2009. – Вип. 5. – С. 12-17.

28. Артюшина М. В. Змістовні та функціональні компоненти інноваційної діяльності / М. В. Артюшина // Людинознавчі студії: зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка / [редкол. : Т. Біленко (відп. ред.), М. Чепіль та ін.]. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2009. – Вип. 19 : Педагогіка. – С. 70-80.

29. Артюшина М. В. Сутність та особливості інноваційно-зорієнтованого підходу у сучасній вищій освіті / М. В. Артюшина // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини / відп. ред. М. Т. Мартишок. – Умань: ПП Жовтий О.О., 2009. – Ч. 3. – С. 15-22.

30. Артюшина М. В. Управління самостійною роботою студентів на лекціях / М. В. Артюшина // Теорія та методика управління освітою : електронне наукове фахове видання. – К. : ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2009. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tme.umo.edu.ua/docs/2/09artiwl.pdf>

31. Артюшина М. В. Особистісні чинники інноваційності студентів економічних спеціальностей / М. В. Артюшина // Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. – Серія «Психолого-педагогічні науки» / за заг. ред. С. І. Коваленко. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2009. – № 3. – С. 241-246.

32. Артюшина М. В. Шляхи реалізації принципів інноваційно-зорієнтованого підходу в управлінні кафедрою ВНЗ / М. В. Артюшина // Імідж сучасного педагога : Науково-практичний освітньо-популярний часопис. – Полтава : Полтав. держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка : Полтав. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти ім. М. В. Остроградського : АСМІ, 2009. – № 8-9 (97-98). – С. 71-75.

33. Артюшина М. В. Інноваційний підхід у викладанні психолого-педагогічних дисциплін у вищих закладах освіти України / М. В. Артюшина // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»: Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. праць. – К. : ІОЦ «Полі-

техніка», 2009. – № 3(27). – Ч.2. – С. 70-75.

34. Артюшина М. В. Викладання психолого-педагогічних дисциплін у вищому навчальному закладі непедагогічного профілю і аналіз проблеми / М. В. Артюшина // Педагогічний процес: теорія і практика. – К. : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих Академії педагогічних наук України, Благодійний фонд ім. Антона Макаренка, 2009. – Вип. 2. – С. 6-17.

35. Артюшина М. В. Модернізація ціннісного компоненту післядипломної педагогічної освіти в умовах сучасних євроінтеграційних процесів / М. В. Артюшина // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. – Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: зб. наук. праць / [редкол. : Н. В. Гузій (відпов. ред.) та ін.]. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 12 (22). – С. 55-57.

Статті в інших наукових виданнях

36. Артюшина М. В. Розвиток професійної компетенції викладачів вищої школи у постановці навчальних цілей / М. В. Артюшина // Післядипломна освіта в Україні. – К. : ЦППО АПН України, 2006. – № 1. – С. 62-65.

37. Артюшина М. В. Організація самостійної роботи студентів з теоретичним матеріалом за умов інноваційного навчання / М. В. Артюшина // Післядипломна освіта в Україні. – К. : ЦППО АПН України, 2008. – № 1. – С. 91-95.

Матеріали конференцій

38. Артюшина М. В. Ієрархія навчальних цілей базових психолого-педагогічних дисциплін в університетах непедагогічного профілю / М. В. Артюшина // Навчальні інновації та їхній вплив на якість університетської освіти : зб. матеріалів наук.-метод. конф., Київ, 29 січня 2003 р. – К. : КНЕУ, 2003. – С. 408-411.

39. Артюшина М. В. Багаторівневий тестовий контроль знань як засіб перевірки реалізації навчальних цілей / М. В. Артюшина // Методичні та практичні аспекти застосування та розвитку системи контролю знань в університеті : зб. матеріалів наук.-метод. конф., Київ, 26 січня – 3 лютого 2004 р. – К. : КНЕУ, 2004. – С. 236-238.

40. Артюшина М. В. Самостійна робота студентів на лекції у контексті сучасних освітніх інновацій / М. В. Артюшина // Удосконалення змісту та форм організації навчального процесу відповідно до міжнародних стандартів : зб. матеріалів наук.-метод. конф., Київ, 2 – 4 лютого 2005 р. – К. : КНЕУ, 2005. – Т. 1. – С. 274-276.

41. Артюшина М. В. Психолого-педагогічна підготовка студентів в економічному університеті: інноваційний підхід / М. В. Артюшина // 85 років освітнього шляху. Сторінки історії Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Хмельницький, 5–6 жовтня 2006 р. – Хмельницький: ХГПА, 2006. – С. 70-72.

42. Артюшина М. В. Готовність викладачів економічного університету до інноваційної педагогічної діяльності / М. В. Артюшина // Теоретичні та практич-

ні підходи до впровадження нового покоління освітньо-професійних програм і навчальних планів підготовки фахівців: Шляхи розвитку: зб. матеріалів наук.-метод. конф., Київ, 6 – 8 лютого 2007 р. – К. : КНЕУ, 2007. – Ч. 1. – С.60-62.

43. Артюшина М. В. Індивідуалізація самостійної роботи студентів у процесі психолого-педагогічної підготовки в економічному університеті / М. В. Артюшина // Теоретичні та практичні підходи до впровадження нового покоління освітньо-професійних програм і навчальних планів підготовки фахівців: Шляхи розвитку: зб. матеріалів наук.-метод. конф., Київ, 6 – 8 лютого 2007 р. – К. : КНЕУ, 2007. – Ч. 1. – С.62-64.

44. Артюшина М. В. Психолого-педагогічні аспекти інноваційного навчання студентів / М. В. Артюшина // Досвід організації та активізації навчального процесу на основі впровадження інноваційних технологій : зб. матеріалів наук.-метод. конф., Київ, 5–8 лютого 2008 р. – К. : КНЕУ, 2008. – С.24-26.

45. Артюшина М. В. Інноваційні методи організації самостійної роботи студентів з теоретичним матеріалом / М. В. Артюшина // Досвід організації та активізації навчального процесу на основі впровадження інноваційних технологій: зб. матеріалів наук.-метод. конф., Київ, 5–8 лютого 2008 р. – К. : КНЕУ, 2008. – С. 434-435.

46. Артюшина М. В. Сутність інноваційних технологій навчання та значення їх використання у сучасній вищій освіті України / М. В. Артюшина // Економічне відродження України : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. / упор. Л. Т. Коломієць. – К. : ТОВ «Дорадо-Друк», 2009. – С.88-89.

47. Артюшина М. В. Перспективи запровадження інноваційно-зорієнтованого підходу у вищу економічну освіту / М. В. Артюшина // Четверті педагогічні читання пам'яті М.М.Дарманського: професіоналізм педагога в контексті європейського вибору України: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., Хмельницький, 2 квітня 2009 р. – Хмельницький; ХГПА, 2009. – С. 34-35.

48. Артюшина М. В. Використання електронного журналу як засобу вдосконалення оцінювання навчальної успішності студентів в умовах рейтингово-модульної системи / М. В. Артюшина // Забезпечення відкритості, прозорості та об'єктивності оцінювання якості навчальної роботи студентів: досвід, проблеми, перспективи розвитку: зб. матеріалів наук.-метод. конф., Київ, 2 лютого 2010 р. – К. : КНЕУ, 2010. – Т. 2. – С. 487-491.

АНОТАЦІЇ

Артюшина М. В. Психолого-педагогічні засади підготовки студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2011.

У дисертації здійснено теоретико-методологічне обґрунтування значущості запровадження інноваційно-зорієнтованого підходу до процесу професійної підготовки студентів економічних спеціальностей. Запропоновано концепцію інтегративної стратегії інноваційного розвитку студентів економічних спеціальностей

у професійній підготовці, що полягає у забезпеченні інтегративного поєднання особистісного, діяльнісного і соціального напрямів інноваційного розвитку та реалізації принципів інноваційно-зорієнтованої освіти. Визначено психологічні та педагогічні засади підготовки студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності. Розроблено та експериментально перевірено модель підготовки студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності. Уточнено зміст категорій «професійна підготовка», «інновація», «інноваційна діяльність», «готовність до інноваційної діяльності», структурні компоненти готовності до інноваційної діяльності (пізнавальний, мотиваційний, поведінковий та особистісний), критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх фахівців економічного профілю до інноваційної діяльності. Удосконалено методичний апарат дослідження компонентів готовності студентів до інноваційної діяльності.

Ключові слова: економічна освіта, професійна підготовка студентів економічних спеціальностей, педагогічна інноватика, інноваційно-зорієнтований підхід у вищій освіті, підготовка до інноваційної діяльності, готовність до інноваційної діяльності.

Артюшина М. В. Психолого-педагогические основы подготовки студентов экономических специальностей к инновационной деятельности.— Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова. – Киев, 2011.

В диссертации осуществлено теоретико-методологическое обоснование значимости внедрения инновационно-ориентированного подхода в процесс профессиональной подготовки в целом, экономического образования в частности. Основной целью профессионального образования при таком подходе является подготовка личности к жизни в изменяющихся условиях, реализации инновационной деятельности, развитие ее инновационных свойств.

Предложено концепцию интегративной стратегии инновационного развития студентов экономических специальностей в профессиональной подготовке, которая состоит в объединении личностного, деятельностного и социального направлений инновационного развития и реализации принципов инновационно-ориентированного образования. Такими принципами являются: принцип интегративности, который обеспечивает целостность и гармоничность развития инновационности; принцип непрерывности и постепенности развития, который способствует постоянному обновлению процесса профессиональной подготовки, ее соответствию актуальным запросам современности; принцип гуманизма, заключающийся в приоритете общечеловеческих ценностей и обеспечивает ценностную основу инновационной деятельности; принцип вариативности, обеспечивающий динамизм образовательной среды, преодоление стереотипов, и расширение возможностей; принцип социального партнерства между всеми участниками учебного процесса, обеспечивающий формирование коллективных субъектов инноваци-

онной деятельности.

Определены психологические и педагогические основы подготовки студентов экономических специальностей к инновационной деятельности. К психологическим аспектам формирования инновационной деятельности отнесено развитие индивидуальных и коллективных инновационных свойств участников инновационной деятельности. Для проявления своих творческих способностей человек должен научиться преодолевать негативное влияние среды через абстрагирование от лишних норм и правил, сосредоточение на конструктивном решении возникающих проблем, отказаться от стереотипов и барьеров, стать открытым изменениям, обрести способность свободно высказывать свои мысли, импровизировать. Необходимо развивать способность к самоконтролю, умение адекватно оценивать себя, избавляться от лишних страхов и обрести уверенность в себе и своих творческих начинаниях. На уровне коллективных субъектов инновационной деятельности (студентов, преподавателей, руководства образовательного учреждения) должны быть развиты способности к межличностному взаимодействию, совместному решению проблем. Педагогический аспект состоит в обеспечении необходимых условий проявления данных инновационных свойств, создании инновационной обучающей среды, которая предполагает интенсивное межличностное взаимодействие, совместную деятельность по решению творческих задач.

Разработана и экспериментально проверена модель подготовки студентов экономических специальностей к инновационной деятельности, отражающая структуру соответствующего учебного процесса применительно к его целемотивационному, содержательному, организационно-технологическому и контрольно-оценочному компонентам, а также средства и условия, необходимые для реализации поставленных учебных целей.

Уточнено содержание ряда категорий педагогической инноватики. В частности, категория инновация трактуется как целенаправленное нововведение в определенной системе, которое совершенствует эту систему, приводит к ее прогрессивному развитию. Инновационная деятельность - это особый вид деятельности человека, направленный на обновление и совершенствование определенной системы, обеспечение ее прогрессивного развития. Готовность к инновационной деятельности понимается как устойчивая характеристика личности, интегральное личностное образование, состоящее из совокупности взаимосвязанных инновационных свойств. В качестве структурных компонентов готовности к инновационной деятельности рассматриваются познавательный, мотивационный, поведенческий и личностный, определяются критерии, показатели и уровни сформированности готовности будущих специалистов экономического профиля к инновационной деятельности.

Усовершенствован методический аппарат исследования компонентов готовности студентов к инновационной деятельности.

Дальнейшее развитие получили отдельные положения педагогической инноватики, дидактики высшего образования относительно целей, содержания, форм и методов организации обучения в условиях введения инновационно-ориентированного подхода в профессиональном образовании.

Ключевые слова: экономическое образование, профессиональная подготовка студентов экономических специальностей, педагогическая инноватика, инновационно-ориентированный подход в высшем образовании, подготовка к инновационной деятельности, готовность к инновационной деятельности.

Artiushina M.V. Psycho-pedagogical foundations of the preparation of students of economic specialties for innovation activity. – Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of Doctor of Pedagogical Sciences on specialty 13.00.04 – “Theory and Methods of Professional Education” – Dragomanov National Pedagogical University – Kyiv, 2011.

The dissertation is dedicated to the grounding of theoretical and methodological basis of the innovation-oriented approach introduction in the professional training process students of economic specialties. The concept of an integrative strategy of innovative development of future economists is proposed. This concept consists in integrative combination of personal, activity and social directions of innovative development and innovation-oriented principles implementation. Psychological and pedagogical bases of economic specialties students' preparation for innovative activity is determined.

The model of the preparation of students of economic specialties for innovation activity was worked out and experimentally verified. The contents of categories “professional training”, “innovation”, “innovational activity”, “willingness to innovative activity”, structural components of readiness for innovational activity (cognitive, motivational, behavioral and personal), criteria, indicators and levels of future specialists in economics readiness for innovational activity were developed. Methodological apparatus for the research of students' readiness for innovative activity components was improved.

Key words: economic education, professional training of students of economic specialties, pedagogical innovation, innovation-oriented approach in high education, preparation for innovation activity, willingness to innovation activity.

Підписано до друку 25.05.2011 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Наклад 300 прим. Зам. № 334
Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26

